

Univerzita Palackého
v Olomouci

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

KATEDRA PEDAGOGIKY A SOCIÁLNÍCH STUDIÍ

Diplomová práce

Bc. Irena Knappová

Historický vývoj zájmového vzdělávání dospělých v českých zemích

Olomouc 2021

Vedoucí práce: Mgr. Eva Dvořáková Kaněčková, Ph.D.

Historický vývoj zájmového vzdělávání dospělých v českých zemích

Prohlášení:

Prohlašuji, že tuto diplomovou práci jsem vypracovala samostatně, že v ní řádně cituji všechny použité prameny a literaturu.

.....

Datum

.....

Bc. Knappová

Poděkování:

Na tomto místě bych chtěla poděkovat vedoucímu své diplomové práce Mgr. Evě Dvořákové Kaněčkové, Ph.D. za podnětné návrhy a hodnotné rady při vytváření této diplomové práce.

Abstrakt

Tato diplomová práce se zabývá oblastí zájmového vzdělávání dospělých, především pak na historický vývoj zájmového vzdělávání dospělých v České republice. Je zaměřena na přehledné shrnutí základních poznatků a teoretické vymezení základních pojmů vzdělávání, celoživotní vzdělávání, a především se zabývá problematikou zájmového vzdělávání dospělých, která je jedním z významných faktorů nezbytných pro další rozvoj vzdělávání dospělých. Cílem práce je poskytnout pohled na historický vývoj funkcí, cílů a obsahu zájmového vzdělávání dospělých, a to na základě studia dobových dokumentů. Konkrétně se jedná o kvalitativní výzkum a je zvolena metoda obsahové analýzy dat. Téma zájmového vzdělávání je zasazeno do kontextu historických a politických událostí v České republice. V diplomové práci jsou analyzovány vybrané strategické a legislativní dokumenty, které oblast zájmového vzdělávání dospělých upravovaly a upravují. Zaměřila jsem se na charakteristické rysy zájmového vzdělávání dospělých a jeho institucionální zabezpečení v jednotlivých etapách vývoje.

Klíčová slova: celoživotní vzdělávání a učení dospělých, andragogika, gerontagogika, vzdělávání dospělých, zájmové vzdělávání dospělých, dospělý, volný čas, Bílá kniha, Strategie celoživotního učení ČR2007, Národní program rozvoje vzdělávání v České republice

Abstract

This diploma thesis deals with the field of hobby adult education, especially the historical development of hobby adult education in the Czech Republic. It focuses on a clear summary of basic knowledge and theoretical definition of basic concepts of education, lifelong learning, and especially deals with the issue of hobby adult education, which is one of the important factors necessary for the further development of adult education. The aim of the work is to provide an overview of the historical development of functions, goals and content of hobby adult education, based on the study of period documents. Specifically, it is a qualitative research and the method of data content analysis is chosen. The topic of hobby education is set in the context of historical and political events in the Czech Republic. The diploma thesis analyzes selected strategic and legislative documents that have modified and are adjusting the area of hobby adult education. I focused on the characteristics of hobby adult education and its institutional security in various stages of development.

Key words: lifelong learning and adult learning, andragogy, gerontagogy, adult education, hobby adult education, adult, leisure time, White Paper, Lifelong Learning Strategy of the Czech Republic 2007, National Program for the Development of Education in the Czech Republic

Úvod	8
I. Historický vývoj zájmového vzdělávání dospělých v českých zemích	12
1. Teoretické vymezení zkoumané problematiky	27
1.1. Celoživotní vzdělávání dospělých	38
1.1.1. Vymezení pojmu celoživotního vzdělávání	39
1.1.2. Původ celoživotního učení	40
1.1.3. Koncepce celoživotního vzdělávání v druhé polovině 20. století	41
1.1.4. Celoživotní učení v dokumentech EU	42
1.1.5. Implementace konceptu celoživotního učení v České republice	45
1.1.6. Formy celoživotního vzdělávání	45
1.1.7. Etapy celoživotního vzdělávání	48
1.2. Zájmové vzdělávání dospělých	51
1.2.1. Vymezení zájmového vzdělávání	52
1.2.2. Charakteristika zájmového vzdělávání	54
1.2.3. Specifika zájmového vzdělávání	56
1.2.4. Funkce zájmového vzdělávání dospělých	57
1.2.5. Cíle zájmového vzdělávání dospělých	58
1.2.6. Typy zájmového vzdělávání dospělých	58
1.2.7. Formy zájmového vzdělávání dospělých	60
1.2.8. Instituce zájmového vzdělávání dospělých	63
II. Historická analýza zájmového vzdělávání dospělých v jejich dobovém pojetí, vymezení a specifikacích	65
2. Analýza vybraných dokumentů upravujících oblast zájmového vzdělávání	65
2.1. Dekret presidenta republiky o státní péči osvětové	65
2.2. Soběslavský plán kulturně-osvětové činnosti	66
2.3. Usnesení ÚV KSČ o dalším rozvoji a prohloubení ideové účinnosti osvětové práce	68
2.4. Zásady mimoškolského vzdělávání obyvatelstva	70
2.5. Národní program rozvoje vzdělávání v České republice „Bílá kniha“	71
2.6. Strategie celoživotního učení a její Implementační plán	73
3. Institucionalizace zájmového vzdělávání dospělých v českých zemích v období od roku 1945 do současnosti	75
4. Charakteristické rysy, funkce a cíle zájmového vzdělávání dospělých v českých zemích v etapách vývoje	79
4.1. Období 1945-1948	79

Historický vývoj zájmového vzdělávání dospělých v českých zemích

4.2. Období komunismu.....	80
4.3. Období demokracie.....	83
4.4. Období po sametové revoluci a současnost	84
Závěr.....	86
Seznam použitých zdrojů.....	88
Seznam použitých zkratek	92
Seznam schémat.....	92

Úvod

Vzdělávání jedince by nemělo končit povinnou školní docházkou, či ukončením vysokoškolského vzdělání. Právě celoživotní vzdělávání je totiž tím nejdůležitějším, čím může jedinec disponovat a co může neustále rozšiřovat. V současném dynamicky rozvíjejícím světem se celoživotní vzdělávání stává existenční nutností každého jedince. Vzděláváním lidé získávají nové zkušenosti, dovednosti, rozvíjí své schopnosti a tím také přispívají k rozšiřování svého všeobecného přehledu nezbytného pro osobní i profesní život. Každý z nás by si měl uvědomit, že na vzdělávání není nikdy pozdě a může s ním začít kdykoliv a v jakémkoli věku.

Ve své diplomové práci se zabývám problematikou vzdělávání dospělých, přesněji pak zájmovým vzděláváním dospělých. V poslední době se tento typ vzdělávání těší stále větší pozornosti, postrádá však dostatek odborné literatury. Zpracováním této diplomové práce bych chtěla přispět k oblasti zájmového vzdělávání, a to prostřednictvím vlastního výzkumu zaměřeného na vývoj a cíle zájmového vzdělávání dospělých v českých zemích, a to na základě analýzy dokumentů.

Mezi nejznámější andragogické výzkumy v ČR zaměřené na neformální vzdělávání dospělých patří mezinárodní projekt AES (Adult Education Survey), který v letech 2007-2008 a v letech 2011-2012 provedl rozsáhlé šetření v oblasti vzdělávání dospělých v EU. Způsob realizace a závěry tohoto výzkumu v ČR jsou publikovány v dokumentu „*Vzdělávání dospělých v České republice v evropském kontextu*“ Výzkumu se zúčastnilo celkem 10 190 respondentů ve věku 18-69 let a bylo zjištěno, že zhruba 1/3 respondentů se zúčastnila v období posledních 12 měsíců nějaké formy neformálního vzdělávání. Empirický výzkum prokázal, že účast či neúčast respondentů v neformálním vzdělávání je značně ovlivněna dosaženým stupněm vzdělání, čím vyšší dosažené vzdělání, tím větší participace v neformálním vzdělávání. Dále bylo zjištěno, že z pohledu věku byla nejvyšší účast v neformálním vzdělávání u respondentů v kategorii 34-54 let.¹

¹ Průcha, Jan. 2014. *Andragogický výzkum*. Praha 7: Grada Publishing, a.s., 2014 str.66-67. ISBN 978-80-247-5232-7

Historický vývoj zájmového vzdělávání dospělých v českých zemích

Cílem diplomové práce je na základě historické analýzy zájmového vzdělávání popsat vývoj cílů, funkcí a obsahu zájmového vzdělávání dospělých v kontextu jeho koncepčního vymezení.

Prvním krokem bude teoretické vymezení základních kategorií, které se objevují v současném diskursu vzdělávání dospělých: základní pojmy, obecná východiska, charakteristika, terminologii, formy a funkce celoživotního vzdělávání, volného času a zájmového vzdělávání, a to na základě prostudované odborné literatury.

Druhým krokem bude historická analýza strategických dokumentů v jejich dobovém pojetí, vymezení a specifikací.

Zásadní pro strukturu a obsah diplomové práce je identifikace klíčových faktorů, které determinovaly další vývoj vzdělávání dospělých v českých zemích. Mezi klíčové faktory, které stály u zrodu organizované oblasti vzdělávání dospělých a později se začaly systematicky vyčleňovat z pedagogiky patří:

- ✓ rozvoj sportu a tělovýchovy,
- ✓ osvětová činnost,
- ✓ popularizační a lidovýchovná činnost,
- ✓ spolková činnost a sdružování jedinců v naučných společnostech,
- ✓ kvalifikační rozvoj pracovníků v kontextu průmyslu.

Podobné členění témat vzdělávání dospělých nalezneme i u Vetešky (2017), který odhalil podstatu lidovýchovy, osvěty, podpory národní svěbytnosti a popularizaci.

„Andragogika jako moderní věda stavěla na několika historických pilířích, které determinovaly sociální a hospodářský rozvoj společnosti na přelomu 19. a 20. století...“²

Současná situace zájmového vzdělávání z pohledu vzdělávání dospělých v ČR je dlouhodobě nepříznivá, a to z důvodu, že aktuálně není k dispozici jednotný systém řízení kvality, který by celou oblast komplexně pokrýval. V rámci aktuálního směřování vzdělávací politiky stojí zájmové vzdělávání dospělých mimo hlavní konceptuální proud. V současné době lze konstatovat, že i přes dynamické proměny a pokroky v oblasti vzdělávání dospělých v ČR se nacházíme stále na počátku, a ještě bude nějaký čas trvat, než se podaří, aby další vzdělávání bylo podporováno tak, jak je sdělováno ve strategických dokumentech.

² VETEŠKA, Jaroslav (ed.). *Vzdělávání dospělých 2017–v době rezonujících společenských změn = Adult Education 2017 – in times of resonant social changes: proceedings of the 7th International Adult Education Conference, 11-12th November 2017 Prague*. Praha: Česká andragogická společnost, 2018. 296 s. ISBN 978-80-906894-2-8. str.18

Historický vývoj zájmového vzdělávání dospělých v českých zemích

Studie *NonVocational Adult Education in Europe* (EU, 2007) konstatuje, že majoritní pozornost je věnována pouze obsahům představujícím strategický přínos pro hospodářský rozvoj a integraci společnosti. Příčinou je i výrazná heterogenost a široký záběr zájmově edukačních aktivit, které zahrnují širokou variaci dalších témat a funkcí. Mnohé aktivity zájmového vzdělávání dospělých bývají vnímány jako needukační oblasti (kultura, zdravotnictví, sport apod.) a nebývají tak chápány jako problém vzdělávací politiky.

Práce je analyticko-popisná a založená na komparaci a sumarizaci zdrojů, které vedou k charakteristice období přelomu 19. a 20. století, a to z pohledu andragogiky a formování vzdělávání dospělých vzhledem k potřebám společnosti, která na základě technologických změn potřebuje dostatečnou zásobu pracovníků s rozhledem a schopnostmi reagovat na nové podněty, které doba vyžaduje. Pro zpracování strategických dokumentů zájmového vzdělávání v ČR jsem zvolila výzkumnou metodu analýzu textu. Jedná se o analýzu a hodnocení obsahu vybraných písemných dokumentů, které tvoří všechny texty týkající se vymezené problematiky.

Výzkumným vzorkem diplomové práce jsou strategické dokumenty zájmového vzdělávání pro dospělé v ČR. Pro účely této diplomové práce jsem analyzovala 6 strategických dokumentů zájmového vzdělávání dospělých v ČR.

Cílem práce je **analýza vybraných dokumentů vydaných od roku 1945 do současnosti, upravující zájmové vzdělávání dospělých**. Vystihnout zásadní změny, které znamenaly vývoj zájmového vzdělávání v ČR. Vybrané dokumenty jsou pouze oficiální dokumenty, které byly vydané státem a týkají se buď výhradně oblasti zájmového vzdělávání, nebo celé oblasti vzdělávání se zmínkami o zájmovém vzdělávání dospělých. Patří mezi ně jak zákony a vládní nařízení, tak i strategické dokumenty.

Text je rozdělen do čtyř hlavních kapitol. První kapitola je věnována historickému vývoji zájmového vzdělávání dospělých v českých zemích a nastínění politického a společenského vývoje v Čechách ve zkoumaném období, které jsem rozdělila na období od roku 1945 do roku 1948, období komunismu, období demokracie a období posametové revoluce po současnost. Vedle zásadních událostí jsou zmíněny i legislativní a strategické dokumenty vztahující se k oblasti zájmového vzdělávání dospělých. V rámci zájmového vzdělávání dospělých je důležitý fakt volného času, kde hledám faktory ovlivňující trávení volného času, a to i z hlediska sociologického pohledu.

Historický vývoj zájmového vzdělávání dospělých v českých zemích

První podkapitola se zaměřena na vymezení pojmů celoživotního vzdělávání a učení dospělých, původ celoživotního vzdělávání, koncepce, implementace konceptu, formy, etapy, a především se věnuje i tématu celoživotního vzdělávání v dokumentech EU. Druhá podkapitola je zaměřena na pojem zájmového vzdělávání dospělých, jeho vymezení, charakteristika, specifika, funkce, cíle a typy zájmového vzdělávání.

Druhá kapitola je věnována detailní analýze vybraných strategických dokumentů dané doby, která je pro pochopení vývoje zájmového vzdělávání zásadní. Strategické dokumenty celoživotního vzdělávání pro dospělé v ČR jsou veřejné dokumenty a lze je nalézt na webových stránkách Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy, dále ve veřejných či univerzitních knihovnách.

Třetí kapitola je zaměřena na historický přehled vývoje institucionálního zabezpečení zkoumané oblasti, kde se zaměřuji na centralizaci zájmového vzdělávání v daném období, a to od roku 1945 do současnosti.

Poslední čtvrtá kapitola poukazuje na charakteristické rysy, funkce a cíle zájmového vzdělávání dospělých v českých zemích v etapách jejího vývoje. Pomocí analýzy dobových dokumentů, které se v určitých etapách zajímaly o zájmové vzdělávání dospělých v českých zemích, se pokusím zjistit, čím bylo zájmové vzdělávání v různých etapách charakteristické, jaké byly stanovené cíle a jaké byly deklarované funkce.

I. Historický vývoj zájmového vzdělávání dospělých v českých zemích

Pro snadnější pochopení vývoje cílů, obsahů a funkcí zájmového vzdělávání dospělých v českých zemích, je nutné znát historické souvislosti. Dějiny ovlivňují každou společnost a stejný vzorec funguje i naopak. Funkce, obsah i cíle zájmového vzdělávání vždy podléhají kulturnímu a politickému vývoji. V různých obdobích 19. a 20. století byl zájmovému vzdělávání dospělých přisuzován různý význam, a tak i stát hrál v různých obdobích vývoje společnosti různou roli.

Cílem této kapitoly je nastínit politický, historický a společenský vývoj v Čechách. Cílem není popsat celou historii v českých zemích, ale zmínit ty nejdůležitější a zásadní události daného období, které ovlivnily vývoj vzdělávání dospělých. Analýze dokumentů bude věnována samostatná kapitola, součástí této kapitole bude pouhý výčet dokumentů.

➤ Historický vývoj v českých zemích na přelomu 19. a 20. století

České země byly v roce 1848 součástí Habsburské monarchie. V tomto roce ukončuje svoji vládu Ferdinand I. Monarchie (spolu s Pruskem a Ruskem) zachovávala jistý konzervativní pořádek. Vláda si počínala absolutisticky, setrvačně a nepřipouštěla žádné ústavní experimenty.

Rok 1848 přinesl významné události nejen pro Habsburskou monarchii, ale i pro české země:

„došlo v Čechách k pokusu o revoluční zvrát poměrů. Revoluce byla poražena vojenskou silou, ale přesto bylo významné, že byly jasně formulovány její požadavky: státoprávní (samostatnost Čech v rámci Rakouska), národnostní (rovnoprávnost češtiny a němčiny v úřadech a na školách), liberální (svoboda tisku, zrušení cenzury, svoboda shromažďování), sociální (zrušení roboty, zlepšení postavení dělníků).“³

³ OVEČKA, Libor. "Člověče, bylo ti oznámeno, co je dobré--": česká katolická morální teologie 1884-1948. Praha: Karolinum, 2011, str.31 ISBN 978-80-246-1957-6.

Historický vývoj zájmového vzdělávání dospělých v českých zemích

V roce 1848 je vydána první rakouská ústava a další zákon již projednával první zákonodárny sbor. Začíná se prosazovat parlamentní řízení. Na trůn usedá František Josef I. Po upevnění pozice nového panovníka je vydána tzv. Stadionova ústava (Olomouc 1848) a rakouské mocnářství se kolem roku 1851 vrací k absolutismu. Až do roku 1860 bývá toto období nazýváno jako Bachův absolutismus, podle ministra Alexandra Bacha. Vydané předpisy této vlády se dotýkají snad každé oblasti života a z valné většiny zůstávají v platnosti do konce monarchie a některé přetrvaly i na území ČSR až do poloviny 20. století.⁴

V českých zemích dochází k procesu, který je označován jako „*České národní obrození*“. Probíhá tříbení české a německé společnosti. Národní obrození bylo od počátku dost zřetelně vymezené nejen jazykově, ale i kulturně a sociálně. Je nerozlučně spjata se jmény František Palacký, Karel Havlíček Borovský, František Ladislav Rieger a další. Šlechta se do národních a jazykově – kulturních snah nezapojovala a spíše tíhla k vlastenectví zemskému.

V 60. letech 19. století dochází v české politice k polarizaci. V české politice existují zastánci pasivní rezistence – staročeši, (např. Palacký, Rieger), kteří reprezentovali liberálně-konzervativní síly. Mladočeši byli zastánci radikálně demokratických sil, (např. Grégr, Sladkovský).

Když o rok později bylo Rakousko poraženo Pruskem, využili Maďaři oslabení Rakouska k prosazení tzv. rakousko-uherského vyrovnání, které přineslo vznik dvojstátí – tedy dvě země měly společného panovníka, zahraniční politiku, finance i armádu. Rakousko jako parlamentní monarchie byla definována tzv. ústavou pro Předlitavsko, které vyšlo v prosinci roku 1867. Tato ústava zaručovala nejen občanská práva, ale také práva svobody (svoboda podnikání, ochrana soukromého majetku). Církevní dohled nad školami byl zrušen a byla zavedena povinná osmiletá školní docházka. I nadále přetrvávaly rozdíly mezi Rakouskem a Uherskem. Rakousko bylo liberálnější a svobodnější na rozdíl Uhry centralizované. Češi v podstatě rezignovaly. Nicméně i tak vznikaly velké počiny, zmínit lze například začátek stavby Národního divadla v Praze roku 1868. Roku 1882 došlo k rozdělení pražské univerzity na českou a německou. Do té doby se vyučovalo pouze německy. Česky začali vyučovat mladí vědci jako například Masaryk, Gebauer či Lindner.

Po první světové válce se Rakousko-Uhersko ocitlo v pozici poražené mocnosti, to umožnilo zánik monarchie a také vznik Československa.

⁴ JINDRA, Zdeněk a Ivan JAKUBEC. *Hospodářský vzestup českých zemí od poloviny 18. století do konce monarchie*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Karolinum, 2015. ISBN 978-80-246-2945-2

➤ **Společenský vývoj v českých zemích na přelomu 19. a 20. století**

V daném časovém období se české země staly y druhým největším „průmyslovým národem“ monarchie. Vývoj lze popsat jako velmi rychlý a široký. Byli položeny základy českého hospodářství s nadnárodním významem. Češi měli zásadní vliv na to, že hospodářský růst celé monarchie nabyl trvale udržitelného růstu. Významný růst a jejich důvody lze spatřit v demografických, sociálních, industrializačních i podnikatelských faktorech. Jak uvádí (Jindra a Jakubec, 2015, s. 34) počet obyvatel v českých zemích poměrně rychle vzrostl a „*tento růst doprovázel příznivý vývoj i dalších demografických ukazatelů, jako je například natalita či mortalita*“⁵

S tím souvisí zlepšující se zdravotní péče nebo také zvýšení zájmu zavádět „*hygienická opatření jako prevenci přenosu chorob, stejně jako rozhodnutí budovat vodovodní a kanalizační sítě*“⁶

Hlavní cíl byl rozvoj kompetencí v oblasti zdraví u dospělých žijících na venkově. V meziválečném období se rozvíjí oblast zaměřená na vzdělávání dospělých směřující ke zdraví, která se stala vzorem pro vzdělávání odborníků z celého světa. Zde musím i zmínit Alici Masarykovou, která v Československu zapojila do tzv. programu „*Program lidové výchovy dospělých ke zdraví*“

Tento program byl intenzivní, kontinuální a používal některé úplně nové androdidaktické metody (např. využití nových edukačních technologií, jako promítání vzdělávacích filmů a instruktáž, prováděná v rámci besed a setkání s obyvateli), tím překonal všechny předchozí snahy o zdravotní vědu.

Silnou sociální skupinou společnosti byla aristokracie, která měla vliv na formování společnosti. Velký vliv měla i na rozvoj českého národa v oblasti kulturně-jazykové, politické i hospodářské. V oblasti hospodářské dochází k modernizaci velkostatků, k investicím do průmyslu, bank, železnic. Poměrně velká část šlechty se věnuje podnikání.

⁵ JINDRA, Zdeněk a Ivan JAKUBEC. *Hospodářský vzestup českých zemí od poloviny 18. století do konce monarchie*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Karolinum, 2015, str.34. ISBN 978-80-246-2945-2

⁶ 0. EFMERTOVÁ, Marcela C. *České země v letech 1848-1918*. Praha: Libri, 1998.str.321, Dějiny českých zemí. ISBN 80-85983-47-8.

Historický vývoj zájmového vzdělávání dospělých v českých zemích

Nejsilnější skupinou na venkově byli rolníci a sedláci, kteří patřili mezi k nejhrolivějším zastáncům myšlenky národního obrození.

Další významnou sociální skupinou bylo měšťanstvo, které zaujímalo pozice jak v průmyslu, obchodu, tak i v bankovníctví.

„Pro mladý český národ bylo mimoto velmi důležité mít co možná širokou vzdělanou elitu, jež se v moderní terminologii označuje jako vzdělanecké měšťanstvo. Proto sehrál v procesu národního obrození volný přístup ke školnímu vzdělání klíčovou úlohu. Jakmile se tedy v Rakousku prosadila všeobecná školní povinnost a výuka mohla být alespoň na národních školách prováděna v mateřském jazyce, dostali se Češi během jednoho století na špici nejvíce alfabetických národů habsburské říše, a v tomto ohledu předstihli dokonce i české Němce.“⁷

S rozvojem průmyslu souvisí i sílící urbanizace v rámci, které dochází k významnému přesunu venkovského obyvatelstva do měst. Vlastnictví domu, tak přestává být znakem dobrého postavení a bydlení začalo představovat pohodlné, komfortní s respektem na soukromí, také s odpovídajícím hygienickým zázemím.

➤ **Vývoj zájmového vzdělávání dospělých v ČR od roku 1945 do současnosti**

Cílem této kapitoly je nastínit politický, historický a společenský vývoj v Čechách a uvést dobové dokumenty, které úzce souvisejí se zájmovým vzděláváním dospělých a jaké dokumenty v daných časových obdobích vycházely. Součástí je i pouhý výčet důležitých dokumentů. Analýze dokumentů je věnovaná vlastní kapitola. Cílem tedy není kompletně postihnout historii v českých zemích, ale spíše zmínit zásadní události daného období, které byly důležité pro vývoj společnosti a vzdělávání dospělých. Dokumenty jsou uvedeny z toho důvodu, aby bylo patrné, na jaké oblasti se v daných obdobích zaměřovali autoři zabývající se problematikou zájmového vzdělávání dospělých a na co kladl důraz stát v jednotlivých etapách vývoje společnosti.

⁷ JINDRA, Zdeněk a Ivan JAKUBEC. *Hospodářský vzestup českých zemí od poloviny 18. století do konce monarchie*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Karolinum, 2015, str.39. ISBN 978-80-246-2945-2

Historický vývoj zájmového vzdělávání dospělých v českých zemích

Je zřejmé, že v různých obdobích byl zájmovému vzdělávání dospělých přisuzován různý význam a stejně tak i stát hrál v různých obdobích vývoje společnosti různou roli.

Kapitola je chronologicky rozdělena od roku 1945 do současnosti, a to do 4 podkapitol, které se věnují politickému, historickému a společenskému vývoji v kontextu zájmového vzdělávání dospělých v ČR.

I. Období 1945-1948

Druhá světová válka zanechala po sobě rozdělený svět na dva mocenské bloky, a to západní a východní. V každém z nich samozřejmě převažovala jiná ideologie, na západě demokracie a na východě komunismus. Ve střední a východní Evropě byl špatný hospodářský stav ovlivněn komunistickou stranou, nabízející východisko ve formě **vlády lidu**. Komunismus byl deformován stalinismem a s tím i související principy totalitní diktatury. Ačkoli byla proklamována vláda lidu, de facto byla jedinou vládnoucí stranou strana komunistická.

- **Politický, historický a společenský vývoj v kontextu zájmového vzdělávání dospělých v ČR v období 1945-1948**

Etapu od roku 1945 až do roku 1948 lze nazvat jako období tzv: „třetí republiky“, které začíná koncem druhé světové války 1945 a končí komunistickým převratem v únoru roku 1948. I toto období jako i jiná měla svá specifika.

Československo se hlásilo k předválečné tradici, ale na druhou stranu si pravděpodobně vůbec neuvědomovalo následky změn, které měly velký vliv na atmosféru a politický vývoj v zemi. Jak uvádí autor Cuhra dochází k zásadním změnám a k hluboké proměně národnostně-sociálních základů společnosti.

„... válka změnila územní rozsah republiky (odevzdání Podkarpatské Rusi Sovětskému svazu), ústavní a správní systém i vztahy jednotlivých národností ...“⁸

⁸ CUHRA, Jaroslav, Jiří ELLINGER, Adéla GJURIČOVÁ a Vít SMETANA. *České země v evropských dějinách*: Díl čtvrtý od roku 1918.str.159 Litomyšl: Paseka, 2006. ISBN 80-7185-794-7.

Historický vývoj zájmového vzdělávání dospělých v českých zemích

Nové základy politického uspořádání byly přivezeny československou vládou 10.května v roce 1945 v košickém vládním programu, kde se uvádí, že:

„Nová vláda má být vládou široké Národní fronty Čechů a Slováků a tvoří ji představitelé všech sociálních složek a politických směrů, které doma i za hranicemi vedly národně osvobozenecý zápas za svržení německé a maďarské tyranie“⁹

Základem košického vládního programu bylo vytvoření principu Národní fronty Čechů a Slováků, legalizace šesti politických stran: komunisté, lidová strana, sociálně demokratická, národně socialistická a na Slovensku Demokratická strana a Komunistická strana Slovenska, Tyto strany tvořily koalici a monopol na politická rozhodnutí. Velkou úlohu zastupují Benešovy dekrety, které byly následně včleněny do zákonů republiky. Mezi důležité dekrety patří:

- ✓ *Dekret presidenta republiky č. 100/1945 Sb., o znárodnění dolů a některých průmyslových podniků,*
- ✓ *Dekret presidenta republiky č. 101/1945 Sb., o znárodnění některých podniků průmyslu potravinářského,*
- ✓ *Dekret presidenta republiky č. 102/1945 Sb., o znárodnění akciových bank*
- ✓ *Dekret presidenta republiky č. 103/1945 Sb., o znárodnění soukromých pojišťoven*

Když se podíváme na vývoj zájmového vzdělávání dospělých po konci druhé světové války, musím zde zdůraznit:

- ✓ *Dekret presidenta republiky č. 130/1945 Sb., o státní péči osvětové,*

který zásadně ovlivnil vývoj zájmového vzdělávání dospělých a rozšířil oproti předválečným letům oblast působnosti státu ve vzdělávání dospělých.

Politický vývoj byl silně ovlivněn komunistickou stranou a vlivem SSSR. Už v Košickém národním programu se uvádí:

⁹ Košický vládní program: *Program nové Československé vlády Národní fronty Čechů a Slováků*. Vydání III. Praha: Svoboda, 1975

Historický vývoj zájmového vzdělávání dospělých v českých zemích

„Vyjadřujíc neskonanou vděčnost českého a slovenského národa k Sovětskému svazu, bude vláda pokládat za neochvějnou vůdčí linii československé zahraniční politiky nejtěsnější spojení s vítěznou slovanskou velmocí na východě. Smlouva československo-sovětská z 12. prosince 1943 o vzájemné pomoci, přátelství a poválečné spolupráci bude určovat pro veškerou budoucnost zahraničně politickou pozici našeho státu.“¹⁰

Zásadní událostí v poválečném období pro oblast zájmového vzdělávání je otevření studia lidovýchovy v Praze.

• **Dobové dokumenty zájmového vzdělávání dospělých v ČR v období 1945-1948**

V této podkapitole uvádím pouze výčet některých dokumentů souvisejících se zájmovým vzděláváním dospělých v ČR, které se vztahují k danému období, tedy období 1945-1948.

Co se týče oficiálních, strategických a legislativních dokumentů, musím především zmínit v první řadě *Košický vládní program*, který určil základní směřování vzdělávání. Zásadním legislativním dokumentem je *Dekret prezidenta republiky ze dne 26. října 1945* o státní péči osvětové, který se věnoval zejména organizaci osvěty a jejímu financování. Dále vycházely metodické rady pro osvětové pracovníky. Mezi které patří např. Zhorova publikace *Osvětová práce a tisk (1947)* nebo Pavlína Hamanová v knize *Gramofonová deska ve službách osvěty (1947)*. Teorii lidové výchovy, její metodologií a organizací se zabýval Tomáš Trnka v publikaci *Lidová výchova. Její teorie, složky, metody a organizace (1946)*. Bohumil Šefl se zaměřil spíše na cíle a úkoly osvětové péče v publikaci *Státní péče osvětová: Nová organizace a úkoly (1947)*.

¹⁰ Košický vládní program: *Program nové Československé vlády Národní fronty Čechů a Slováků*. Vydání III. Praha: Svoboda, 1975, str.11

II. Období komunismu

Období komunismu je závěrečná fáze zestátnování, zemědělství bylo násilně kolektivizováno a soukromé podnikání úplně zlikvidováno. Dochází k politickým procesům, hospodářství je vedeno podle představ SSSR a KSČ, nastal režim diktatury. Československý průmysl se orientuje na těžký průmysl.

Autor Kvapík ve své knize uvádí, že v této době také začínají snahy o demokratizaci kultury, kulturní život začíná být řízený mocenskými a ideologickými zájmy komunistické strany a umění se stává jedním z prostředků výchovy společnosti. Charakteristickým znakem celého období komunismu je kolektivismus, který se projevoval zavedením systému výběrových rekreací, kdy bylo cílem ideologicky ovlivňovat volný čas zaměstnanců. Ve strategických dokumentech tohoto období můžeme najít potlačování náboženství, prosazování ateismu a vědeckých poznatků.

- **Politický, historický a společenský vývoj v kontextu zájmového vzdělávání dospělých v ČR v období komunismu**

Nesporným mezníkem pro vývoj vzdělávání dospělých v českých zemích byly únorové události roku 1948, které vedly nejen ke změnám politickým a společenským, ale především i v oblasti osvětové péče, které se projevovaly zejména ještě větší centralizací, o čemž vypovídá např. *Vládní nařízení ze dne 5. července 1950 o zrušení osvětových rad a přenesení jejich působnosti na národní výbory*. Vzdělávání bylo podřízeno mocenským a ideologickým zájmům KSČ.

Z historického hlediska je nutné zmínit srpen roku 1948, kdy se konal III. celostátní sjezd lidovýchovných pracovníků v Kroměříži, v rámci, kterého bylo jako hlavní úkol osvětové práce definováno dokončení třídního boje a vybudování socialismu. Ve vývoji osvětové práce patří nepochybně sjezd osvětových pracovníků v Soběslavi v roce 1950. Hlavním cílem sjezdu byl programový projev ministra informací a osvěty Václava Kopeckého, který vytyčil hlavní úkoly osvětové činnosti na další období.

Z hospodářského hlediska měla hospodářská krize špatný vliv na výrazné zhoršení kvality života obyvatelstva. Tato krize byla řešena pomocí měnové reformy. Bohužel Toto opatření vedlo k dalšímu snížení životní úrovně a nespokojenosti, což se projevilo řadou stávek a

Historický vývoj zájmového vzdělávání dospělých v českých zemích

demonstrací. Ke zlepšení hospodářské situace došlo se změnou politického vedení, pozastavením násilné kolektivizace a zaměřením se na lehký průmysl.

50. léta jsou charakteristická oživením snah o budování socialistického člověka, který žije podle zásad moderní vědy. Mezi strategické dobové dokumenty a zákony patří:

- ✓ *Usnesení Ústředního výboru KSČ o dalším rozvoji a prohloubení ideové účinnosti osvětové práce.*
- ✓ *Zákon o osvětové činnosti*
- ✓ *Ústavní zákon ze dne 11. července 1960 č. 100/1960 Sb., Ústava Československé socialistické republiky*

V období 60. let česká kultura vzkvétá, začínají se objevovat první divadla, mladá generace touží po cestování a po svobodě. Co se týče hospodářského vývoje, ten spíše stagnoval. Toto období je známé formováním masové kultury, dochází také k ústupu od kolektivistického pojetí zábavy a příklonu ke klubovým zájmovým činnostem. Dochází k růstu turistického ruchu a pronikání západních konzumních podmětů. Velkým přínosem pro rozvoj zájmů bylo zkrácení pracovního týdne, což vedlo k rozvoji chataření a chalupaření. Rok 1968 je klíčovým obdobím, kdy v dubnu 1968 byl přijat *Akční program KSČ* s cílem demokratizovat společnost. Tento program byl impulzem pro SSSR, který se obával o svůj vliv, což vyústilo ve vojenskou operaci pěti vojsk Varšavské smlouvy a plnou okupaci Československa.

Invaze vojsk vojáků Varšavské smlouvy měla za úkol „*obnovit pořádek v zemi*“. Ve státním sektoru dochází ke změnám, do funkce se dostává Gustav Husák a obnovuje se stará politika. Nastává konec reformy a období „*normalizace*“. Režim nabízí sociální jistoty ve formě novomanželských půjček nebo zvýšení přídatků na děti, ale na druhé straně jsou občané pasivní a dochází ke snížení angažovanosti. Velmi známá je občanská iniciativa Charta 77, která požadovala respektování lidských práv. Charta 77 apelovala na podpis Mezinárodního paktu o občanských a politických právech a Mezinárodního paktu o hospodářských, sociálních a kulturních právech, které byly zcela jasně porušovány.

Posledním strategickým dokumentem tohoto období, který upravuje oblast zájmového vzdělávání dospělých byl vydán Ministerstvem kultury:

- ✓ *Zásady mimoškolního vzdělávání obyvatelstva*

Velkým dobovým mezníkem je pátek 17. listopadu 1989, kdy došlo k velké demonstraci vysokoškoláků proti totalitnímu režimu. Demonstrace byla brutálně rozehnána a spustila

Historický vývoj zájmového vzdělávání dospělých v českých zemích

mnoho dalších událostí. Vzniká Občanské fórum a slovenská Verejnost' proti násiliu. Byla vytvořena vláda „národního porozumění“, která převzala moc, a Václav Havel byl zvolen prezidentem.

• **Dobové dokumenty zájmového vzdělávání dospělých v ČR v období komunismu**

V této podkapitole uvádím pouze výčet některých dokumentů souvisejících se zájmovým vzděláváním dospělých v ČR, které se vztahují k danému období, tedy období komunismu. Se změnou režimu dochází i ke změnám v legislativě, která upravuje určité oblasti lidské činnosti.

V roce 1950 je vydán *Zákon o vydávání časopisů* a v roce 1951 vychází *Zákon o dobrovolných organizacích a shromážděních*.

Období komunismu je velmi bohaté na dokumenty stanovující plány kulturně-osvětové činnosti a metodiky, jakým způsobem osvětovou činnost provádět. Z oficiálních strategických dokumentů zabývajících se plánováním osvětové činnosti je nutné zmínit:

- ✓ *Soběslavský plán kulturně-osvětové činnosti (1950)*
- ✓ *Usnesení KSČ o dalším rozvoji a prohloubení ideové účinnosti osvětové práce (1958)*
- ✓ *Zákon o osvětové činnosti (1959)*
- ✓ *Zákon o muzeích a galeriích (1959)*
- ✓ *Zákon o jednotné soustavě knihoven (1959)*

Mezi **publikace**, které se zabývaly plánováním osvětové činnosti patřily:

- ✓ *Kulturně osvětové plánování (1951)*
- ✓ *Plníme Usnesení KSČ o dalším rozvoji a prohloubení ideové účinnosti osvětové práce (1959).*

V době normalizace je možné vypožorovat, že vznikalo méně oficiálních státních dokumentů upravujících oblast zájmového vzdělávání.

• **Ministerstvem kultury ČSSR byly vydány:**

- ✓ *Zásady mimoškolského vzdělávání obyvatelstva (1972).*

O souhrnnější zpracování problematiky vzdělávání dospělých v ČR se snažili i někteří autoři jako např.:

Historický vývoj zájmového vzdělávání dospělých v českých zemích

- **Oldřich Pospíšil:**

- ✓ *Obsahové a metodické problémy mimoškolního vzdělávání dospělých (1967)*
- ✓ *Zájmové mimoškolní vzdělávání a jeho terminologické problémy (1970).*
- ✓ *K realizaci zásad mimoškolního vzdělávání obyvatelstva (1976).*

- **Kamil Škoda**

- ✓ *Příspěvky k dějinám osvěty (1972)*
- ✓ *Dějiny osvěty v Československu 1918–1975 (1977)*

- **Milan Šimek**

- ✓ *Mimoškolní vzdělávání dospělých jako součást kulturně výchovné činnosti (1974)*

- **Bohumír Kujal**

- ✓ *vydal v roce 1971 příspěvek XVI. sjezd KSČ a otázky školství, výchovy a vzdělání*
- ✓ *Mimoškolní vzdělávání dospělých jako součást kulturně výchovné činnosti (1974)*

- **Jarolím Skalka**

- ✓ *Výchova a vzdělávání dospělých v kontextu pedagogiky a celoživotní výchovy (1987)*

- **Miloslav Řehák** v rámci Ústavu pro kulturně výchovnou činnost vydal dvě publikace zabývající se didaktikou dospělých:

- ✓ *Úvod do didaktiky dospělých (1981)*
- ✓ *Psychologické faktory didaktiky dospělých (1983).*

III. Období demokracie

Před vlastním nastolením demokracie byla potřeba se vypořádat s pozůstatky minulosti. Po pádu komunistické strany začala společnost čelit mnoha zásadním změnám. V roce 1990 byla zrušena Státní bezpečnost, dále také Národní fronta a o měsíc později byli rehabilitováni pronásledovaná komunistickým režimem.

Zásadní změnou pro společnost je přijetí zákona o restitucích, zahájení na privatizace státního majetku tzv: kuponová privatizace a byl zrušen trest smrti. V březnu roku 1990 je Československo nazýváno Československá federativní republika a od 23.dubna Československá federativní republika (tzv. válka o pomlčku). Důležitým mezním krokem pro společnost je odsunutí sovětských vojsk z Československé republiky. 1.ledna 1993 došlo k rozdělení federace a vznik dvou samostatných republik. Vznikla Česká republika s hlavním městem v Praze a Slovenská republika s hlavním městem v Bratislavě.

- **Politický, historický a společenský vývoj v kontextu zájmového vzdělávání dospělých v ČR v období demokracie**

Ve dnech 8. a 9. června 1990 se konaly první postkomunistické parlamentní volby, kde bylo přihlášeno 23 stran, v nichž s více jak 50 % zvítězilo Občanské fórum. Existence Občanské fóra nebyla míněna jako dlouhodobá, nejednalo se o politickou stranu, nýbrž o hnutí, v němž bylo sdruženo více různě zaměřených proudů.

Politický systém je navázán na polistopadové události a česká společnost tak zažívá nově nabytou svobodu. Kolem větších měst začala vyrůstat satelitní města, začala se budovat nákupní a zábavní centra. Změny ve všech oblastech lidského života související se změnou režimu bezpochyby ovlivnily také oblast zájmového vzdělávání dospělých. Celá sféra vzdělávání byla odideologizovaná a zcela se proměnila také role státu. Místo něj začala určovat celou oblast zájmového vzdělávání dospělých stejně jako hospodářství neviditelná ruka trhu.

Vstup České republiky do EU znamenal změnu nejen pro politický vývoj, ale také pro oblast vzdělávání, kdy se na Českou republiku začínají vztahovat také strategické dokumenty vydané v rámci Evropské unie.

Historický vývoj zájmového vzdělávání dospělých v českých zemích

- **Dobové dokumenty zájmového vzdělávání dospělých v ČR v období demokracie**

V této podkapitole uvádím pouze výčet některých dokumentů souvisejících se zájmovým vzděláváním dospělých v ČR, které se vztahují k danému období, tedy období demokracie.

Mezi nejznámější oficiální strategické dokumenty, které se zabývají tématem vzdělávání dospělých v období demokracie patří:

- ✓ *Národní program rozvoje vzdělávání v České republice – tzv. Bílá kniha z roku 2001 vydaný Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy,*
- ✓ *Strategie celoživotního učení ČR z roku 2007*
- ✓ *Implementační plán Strategie celoživotního učení z roku 2009*

Mezi důležité zákony vztahující se k dalšímu vzdělávání dospělých patří zejména zákon č. 179/2006 Sb., o ověřování a uznávání výsledků dalšího vzdělávání.

Tématem zájmového vzdělávání dospělých se těsně po revoluci zabývaly i někteří autoři např:

- **Michal Šerák** se věnuje podrobně oblasti zájmového vzdělávání v knize
 - ✓ *Zájmové vzdělávání dospělých (2009).*

Jednu kapitolu věnuje přímo zájmovému vzdělávání dospělých také

- **Miroslav Krystoň** v publikaci
 - ✓ *Andragogické aspekty využívání volného času (2011).*

- **Jiří Vymazal**

- ✓ *Mimoškolská výchova a vzdělávání dospělých a její institucionální systém v ČSR (1990)*

V roce 2008 byla vydána **institutem Respekt** publikace:

- ✓ *Vzdělávání na doživotí: další vzdělávání dospělých v Praze, jeho cíle, perspektivy a metody, kde se jedna kapitola také věnuje zájmovému vzdělávání dospělých.*

IV. Současný stav vzdělávání dospělých v ČR

Devadesátá léta byl charakteristická rozvojem založeným na zvýšené poptávce po vyšším vzdělání a kvalifikacích odpovídajících inovovaným požadavkům trhu práce. Deficity se týkaly především v oblastech jazykového, ekonomického, technologického a manažerského vzdělání. Tato dynamická transformace neumožnila vytvoření koherentního segmentu dalšího vzdělávání, který by mohl fungovat jako vnitřně integrovaný samostatný subsystém v rámci vzdělávací soustavy.

Tento stav bohužel přetrvává až do současnosti a nic na něm nezměnila ani realizace některých projektů, které byly realizovány pod vlivem strategických dokumentů a finančních podmětů ze strany Evropské unie. Na straně nabídky můžeme zdůraznit značnou flexibilitu a rozmanitost. Co se týče poptávky, tak ze strany obyvatelstva dochází k zvýšenému zájmu o další vzdělávání dospělých a narůstající tlak na kvalitu poskytovaných služeb vzdělávání.

Když se zaměříme na negativní faktory patří na straně nabídky, převažující nedostatečný důraz na kvalitu a kompatibilitu a častou orientaci na rychlý zisk. Na straně poptávky to je především nedostatečná vazba vzdělávacích aktivit na aktuální požadavky trhu práce, malá informovanost společnosti, nedostatek volných finančních prostředků nebo i neochota je investovat do vzdělávání.

Bohužel ve vzdělávání dospělých platí tvrzení, že vzdělávání dospělých v České republice netvoří jednotný a vzájemně provázaný systém. Dokument MŠMT Průvodce dalším vzděláváním, konstatuje, že cíle:

„... není vybudování státního systému (obdoby školského systému) ... (ale) kultivovat prostor dalšího vzdělávání a vytvořit vhodné systémové nástroje, které podpoří motivaci a osobní odpovědnost všech občanů ke vzdělávání v dospělém věku.“¹¹

¹¹ MŠMT, odkaz na další vzdělávání: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/dalsi-vzdelavani>

Historický vývoj zájmového vzdělávání dospělých v českých zemích

- **Politický, historický a společenský vývoj v kontextu zájmového vzdělávání dospělých v ČR současnosti**

Když se zaměříme na právní ukotvení edukace vzdělávání dospělých, panuje v ČR legislativní vakuum. V ČR není žádný platný zákon, který by uvedený segment komplexně zastřešoval. Aktuální právní normy jsou často terminologicky i koncepčně nekompatibilní a celkový legislativní rámec má výrazně fragmentární charakter. Částečně legislativně formulovány jsou pouze některé aktivity profesního vzdělávání dospělých, kde patří rekvalifikace, nebo odborný rozvoj zaměstnanců. Dále jsem patřil možnosti dalšího formálního školského studia dospělých, případně systém uznávání výsledků dalšího vzdělání.

Zásadní vliv na podobu a kvalitu vzdělávání dospělých mělo přijetí *Zákona č. 179/2006 Sb., o ověřování a uznávání výsledků dalšího vzdělávání*. Tento zákon je reakce na požadavky některých strategických dokumentů. Zde mohu uvést například *Memorandum o celoživotním učení*, stanovující kritéria a nástroje umožňující realizaci principů celoživotního učení jako běžné praxe.

- **Dobové dokumenty zájmového vzdělávání dospělých v ČR současnosti**

V této podkapitole uvádím pouze výčet některých dokumentů souvisejících se zájmovým vzděláváním dospělých v ČR současnosti.

Rok 1989 znamená pro vývoj vzdělávání dospělých v ČR velký počátek rozsáhlých změn, které ve svém důsledku vedou k rozpadu centralizovaného a komplexně provázaného systému.

Strategické a koncepční dokumenty reagují vždy na trendy ve vzdělávání dospělých nejen v České republice, ale i v zahraničí a na dokumenty mezinárodních organizací, které formulují směry a cíle, jakým by se mělo vzdělávání dospělých ubírat. Na tyto dokumenty pak reaguje také právní úprava, zapracováním stanovených zásad do příslušných předpisů, a následně pak jejich zavedení do praxe vzdělávání dospělých. Tyto dokumenty vždy odrážejí dobu, ve které vznikly.

Historický vývoj zájmového vzdělávání dospělých v českých zemích

Oblasti vzdělávání dospělých se věnují tyto strategické dokumenty, kde je vzdělávání pouze jednou z mnoha obsahových částí.

- ✓ *Strategii udržitelného rozvoje ČR z roku 2005*
- ✓ *Národní strategický referenční rámec ČR 2007–2013*
- ✓ *Národní lisabonský program 2005–2008*
- ✓ *Strategie regionálního rozvoje ČR 2014–2020*
- ✓ *Hospodářská strategie České republiky 2015–2020*
- ✓ *Národní inovační strategie 2012–2020*
- ✓ *Konvergenční programy ČR (fiskální strategie vlády).*

Jedním z nejaktuálnějších strategických dokumentů je *Strategie vzdělávací politiky České republiky do roku 2020*. Toto vládní usnesení tvoří rámec vzdělávací politiky ČR do roku 2020 a je tedy nástupcem Bílé knihy, jejíž platnost byla přijetím Strategie 2020 formálně ukončena.

1. Teoretické vymezení zkoumané problematiky

Andragogika je věda o výchově a vzdělávání dospělých lidí, která respektuje zvláštnosti s tím spojené. Tato věda pomáhá dospělé populaci efektivně se učit a pozitivně formovat svoji osobnost. Andragogika je také označení pro odvětví pedagogiky, které se zabývá výchovou a vzděláváním dospělých lidí. Zabývá se především socializací, personalizací, akulturací a enkulturací.

J. Průcha a kol. (2009, s. 18) definují andragogiku jako:

„teorii vzdělávání dospělých, která se vyvíjí jako samostatný vědní obor vedle klasické (školské) pedagogiky. Andragogika má interdisciplinární charakter (čerpá z psychologie, sociologie, ekonomie, teorie profesí aj.), vědecky se rozvíjí od 60 let na vysokých školách, má svou infrastrukturu, odborné časopisy, konference, aj.“¹²

¹² PRŮCHA, J, WALTEROVÁ, E, M, Jiří. *Pedagogický slovník*. 6.vyd. Praha: Portál, 2009. 18 s. ISBN 978-80-7367-647-6.

Historický vývoj zájmového vzdělávání dospělých v českých zemích

Tímto termínem dále vyznačují, že andragogika je:

„studijní obor připravující specialisty pro práci v oblasti vzdělávání dospělých, personalistiky, řízení lidských zdrojů aj.“

H. Bartoňková a D. Šimek (2002, s. 29-30) definují andragogiku vědou, kterou můžeme chápat jako:

- **aplikovanou** – slouží v oblasti společenských vztahů,
- **induktivní** – pracuje na základě toho, že nejprve vyhledáme problém, ten je následně identifikován a poté přichází teorie,
- **normativní** – jsou formulovány cíle, kterých je potřeba dosáhnout. Dále jsou formulovány prostředky a metody, prostřednictvím kterých se dosáhne cílů.
- **transdisciplinární** – andragogika prochází napříč příbuznými vědami. Využívá sociologii, psychologii, pedagogiku, ekonomii. Tento fakt umožňuje větší vědecké poznání a těší sebereflexi

Když se zamyslíme nad předešlými definicemi autorů zabývajících se problematikou andragogiky, může se nám zdát jejich názor poměrně striktní a omezený. Pojem andragogika přece neznamená pouhý studijní obor, ale můžeme i říct, že je to určitý směr. Domnívám se, že největší přínos andragogiky je určitě v interní pocit spokojenosti sama se sebou. Andragogika určuje směr života, směr uvažování, směr dalšího rozvoje. Měli bychom mít na vědomí, že teprve spokojený člověk sám se sebou, se může stát respektovanou a zdatnou osobností.

Andragogika je specifická především tím, že má základ v mnoha oborech a silný vztah k praxi. Je vědou pomáhající dospělým se úspěšně učit a pozitivně ovlivňovat a vytvářet svoji osobnost. Pojem andragogika není u nás zatím dostatečně zakotven, proto se setkáváme spíše s užíváním výrazu vzdělávání dospělých, nebo další vzdělávání.

Pojem andragogika poprvé použil německý vysokoškolský učitel **Alexandr Kapp** v roce 1833 ve svém spise *„Andragogika neboli zdělávání v dospělém věku“*. Pojem andragogika vyvodil z řeckého anér – muž (tedy – dospělý) a pokusil se o definování nauky vzdělávání dospělých jako disciplíny, která je zcela odlišná od pedagogiky tedy od nauky zabývajících se vzděláváním dětí a mládeže.

Německý filozof a pedagog **Johann Friedrich Herbart** užívání pojmu andragogika zcela odmítl a pronesl, že předmětem výchovy musí být vždy děti, jinak by se mohla zrodit všeobecná nedospělost. Andragogika tak zůstala na desítky let v zapomnění. Do konce 19. století se

Historický vývoj zájmového vzdělávání dospělých v českých zemích

přechovával názor, že andragogika i pedagogika jsou vědy stejné neboli, že pedagogika v sobě zahrnuje jak pedagogiku dětí a mládeže, tak pedagogiku dospělých. (Bartoňková, Šimek 2002, s. 7)

Díky německému právníkovi, historikovi a filozofovi dějin **Eugenovi Rosenstockovi – Huessya**, který opět použil pojem andragogika dochází k dalšímu rozvoji andragogiky jako vědního oboru. Uvedl, že je nemožné jednoznačné aplikace poznatků pedagogiky na výchovu a vzdělávání dospělých, ale je nutné zaměřit se na odpovídající metody pro vzdělávání dospělých. Bohužel jeho myšlenky nebyly společností přijaty a pojem andragogiky se nadále nepoužíval.

K rozvoji pojmu andragogika, také přispěl **Pöggeler**, který kladl nesmírný rozdíl mezi pedagogikou a andragogikou. Podle Pöggelera jsou základními principy andragogiky dobrovolnost, neformálnost, odmítání neadekvátních metod a školských forem. (Bartoňková, Šimek 2002, s. 7-8)

V České republice kořeny andragogiky založil už **Jan Amos Komenský**. Výchovu a vzdělávání pojímal jako určitou sociální funkci. Považoval ji za proces, který se překlenuje přes hranici dětství. (Bartoňková, Šimek 2002, s. 9)

Andragogika byla konstituována jako věda teprve v polovině dvacátého století, a to díky Tomáši Trnkovi. **Tomáš Trnka** byl zakladatelem Katedry lidovýchovy na Filosofické fakultě na Karlově univerzitě. Kladl důraz na komplexnost. Lidová výchova by se měla aplikovat na celý růst života, a ne pouze na určité části života.

O rozvoj pedagogiky dospělých se stále více staraly vysoké školy. V roce 1967 se v Praze i v Olomouci oficiálně otevřel studijní obor pedagogika dospělých. V roce 1977 se po mnoha řadu změn ustavilo studium jednooborové s názvem "Výchova a vzdělávání dospělých" Termín andragogika se začíná používat až v roce 1990, který slouží jako označení vědní disciplíny a také studijního oboru. V roce 1990 byla andragogika zásluhou Vladimír Jochmana oficiálně ustanovena Andragogika, jako studijní, doktorandský i habilitační obor Akreditační komisí Ministerstva školství. (Bartoňková, Šimek 2002, s. 9-10)

Andragogika má velmi blízko k vědám jako je psychologie, pedagogika, sociologie, a to díky své interdisciplinaritě. Andragogické disciplíny můžeme rozdělit na **základní** a **aplikované**. (Palán, a další, 2008 stránky 52-53)

Základní disciplíny:

- **obecná andragogika** – zabývá se terminologií a teoretickými a metodologickými hledisky;
- **historie andragogiky** – zkoumá historické souvislosti vývoje andragogiky;
- **komparativní andragogika** – zkoumá systémy vzdělávání dospělých ve světě a srovnává je
- **andragogická didaktika** – zabývá se formou, postupem a cílem učení a vzdělávání dospělých

Aplikované disciplíny:

- **personální andragogiku** – působení v oblasti řízení a rozvoje lidských zdrojů
- **sociální andragogika** – zabývá se integrací člověka do společnosti (rozvoj sociálních vztahů a vazeb) prostřednictvím výchovy, vzdělávání a péče o člověka
- **kulturní andragogika** – předmětem je kulturně-zájmová oblast a zájmové vzdělávání;
- **speciální andragogika** – jde o aplikaci andragogiky ve sféře vzdělávání a péče o člověka se specifickými potřebami;
- **gerontagogika** – zabývá se vzděláváním a výchovou senior

Gerontagogika

Zde bych se ráda zaměřila na vymezení pojmu gerontagogika a hlavní cíl této oblasti. Pojem gerontagogika vznikl spojením slov gerón (starý muž) a agogé (vedení), která pocházejí z řečtiny. Gerontagogika je často vymezována jako „hraniční vědní disciplína na pomezí andragogiky jako vědy o výchově a vzdělávání dospělých a gerontologie jako vědy o stárnutí a stáří.“ (Petřková, Čornaničová, 2004, s. 18)

Gerontagogika má s andragogikou společné zaměření – vzdělávání dospělých osob, s gerontologií společný objekt zájmu – starého člověka.

Gerontagogika je v posledních letech velmi dynamicky se rozvíjející interdisciplinární vědní disciplínou. A to nejenom díky celosvětovému trendu stárnutí populace, který odkrývá celou řadu nezodpovězených otázek a nových odborných témat. Zabývá se otázkou, jak vzdělávat seniory, připravit je na stáří a udělat tuto životní etapu důstojnější.

Historický vývoj zájmového vzdělávání dospělých v českých zemích

Hlavním cílem oblasti gerontagogiky je pomocí vzdělávacích aktivit podpořit pozitivní pohled společnosti na spoluobčany v seniorském věku a seniorům napomáhat jejich aktivnímu zapojení do všech sfér společenského života.

Vymezení pojmu dospělost

Dospělost je pojem, který nelze přesně vymežit. Různé vědní disciplíny vnímají dospělost odlišně, a to z různých hledisek:

- z hlediska práva znamená dospělost získání práv a povinností
- podle sociologie je dospělý ten, který převzal nové sociální role
- z biologického hlediska je dospělý ten, který dosáhl fyzické zralosti
- pedagogika vidí dospělého jako vychovatele
- psychologie vyzdvihuje důležitost stabilizace určitých forem chování, myšlení

V literatuře nalezneme různé definice tohoto pojmu. Neexistuje jednotný a jednoznačný pohled na termín dospělost, ale všechny hovoří o vyzrálosti jedince v oblasti biologické, psychologické, sociální a sociologické.

Palán (2004 in Veteška, a další, 2011) charakterizuje dospělého jako „*jedince vyspělého a zralého sociálně, citově, biologicky, sociologicky a mentálně a který absolvoval minimálně základní vzdělání*“.¹³

Dospělost definuje podobně i Bednaříková (2010), která ve svém schématu shrnuje základní charakteristiky dospělosti.

¹³VETEŠKA, J., VACÍNOVÁ, T. a kol. 2011. *Aktuální otázky vzdělávání dospělých: andragogika na prahu 21. století*. Praha: UJAK, 2011. ISBN 978-80-7452-012-9

Historický vývoj zájmového vzdělávání dospělých v českých zemích

Schéma č.1 Základní znaky dospělosti

Biologická zralost	schopnost rodičovství
Citová zralost	odpoutání se od citové závislosti na rodičích
Psychická zralost	schopnost přijímat odpovědnost za výkon rolí (např. otec, manžel, pracovník, kolega apod.)
Sociologická zralost	schopnost identifikovat a uspokojovat své individuální sociální potřeby (např. potřebu přátelství, uznání, sounáležitosti)
Sociální zralost	ekonomická nezávislost

Zdroj: (Bednaříková, 2010 str. 17)

Nejdlejší životní etapou člověka je fáze dospělosti, která začíná ukončeným fyzickým vývojem a dosažením vrcholu po stránce rozumové.

Období dospělosti lze rozčlenit takto (Hájek, a další, 2011 stránky 111-114):

- 1. Období mladší dospělosti** (20-30 let) – se vyznačuje tím, že jedinec ukončil soustavnou přípravu na budoucí povolání a aktivně je zapojen do pracovního procesu. Dochází k navazování celoživotních vztahů, zakládání rodiny a péče o ni.
- 2. Období střední dospělosti** (30-45 let) – je označováno obdobím krize středního věku. Jedinec má již vybudovanou profesní kariéru. Mění se vzájemné vztahy mezi rodiči a dětmi, které dospívají a začínají opouštět svou primární rodinu (tzv. syndrom prázdného hnízda). Mohou se objevit různé životní krize související s rozpadem manželství, ztrátou zaměstnání, zhoršením zdravotního stavu. Pomocníkem z těchto krizí může být smysluplné trávení volného času, protože zájmové vzdělávání nám umožňuje relaxovat, získávat nová přátelství a sociální kontakty.

Historický vývoj zájmového vzdělávání dospělých v českých zemích

3. **Období pozdní dospělosti (45-65 let)** – v této fázi života se začínají projevovat různá závažná onemocnění, dochází k poklesu intelektuální zdatnosti a celkově k psychické zátěži v souvislosti se změnou sociálního postavení ve společnosti. Ke konci tohoto období lidé odcházejí do důchodu a ukončení své profesní kariéry prožívají různě. Díky tomu má jedinec značné množství volného času a nic nedělání může vést ke snížení duševní i fyzické kondice a až k bezradnosti.

4. **Období stáří (nad 65 let)** – díky kvalitní lékařské péči a novým objevům v medicíně dochází u člověka k prodloužení jeho života. Jedincům je poskytována také sociální péče, která v kombinaci se zdravotní péčí a vhodným 22 životním stylem může prodloužit lidem dobu aktivity a dobré fyzické i psychické zdatnosti. Důležitou roli opět sehrává způsob trávení velkého množství volného času. Nabízí se široká škála možností trávení volného času, např. v rámci celoživotního vzdělávání studium na univerzitách a akademiích třetího věku, krátkodobých vzdělávacích akcích, ale také účast na různých akcích pořádaných organizacemi zabývající se péčí o seniory – domovy důchodců, kluby seniorů, zájmové instituce.

Vymezení pojmu vzdělávání dospělých

Vzdělání bylo vždy výsadou vyšších společenských tříd a bylo nástrojem třídní diference. **Vzdělání** má ve společnosti důležité poslání a je základní lidské právo, které je zakotvené v *Listině základních práv a svobod*. Významné místo proto přísluší vzdělávací politice. **Vzdělávání** je výsledkem dvou vzájemně souvisejících **procesů**. **Výchovy**, která je chápána jako **formativní proces**, v němž jsou záměrným způsobem utvářeny vlastnosti osobnosti jedince. Jeho morální a charakterové vlastnosti a v němž si současně sám jedinec osvojuje určité způsoby normy a chování ve společnosti. **Vzdělávání** je proces, v němž převažuje **informativní aspekt**, v němž si jedinec získává a osvojuje soustavu poznatků a dovedností i metodu jejich nabývání.

Vzdělávání dospělých je subsystémem celoživotního učení. Je celoživotním procesem, ve kterém se člověk přizpůsobuje změnám kulturního, společenského a ekonomického života. Procesy akulturace, socializace, resocializace, personalizace se tedy stávají neustálými celoživotními procesy. V současné době hodnota a prestiž vzdělání roste. Stále více lidí má potřebu dalšího vzdělávání. Bohužel dostupnost vzdělávání dospělých není pro všechny stejná.

Historický vývoj zájmového vzdělávání dospělých v českých zemích

Těžiště vzdělávání dospělých se přesunulo od zájmového a všeobecného ke vzdělávání zaměřenému na získání profesních kvalifikací a kompetencí.

„Dospělí jsou nejčastěji motivováni ke vzdělávání z důvodu profesního růstu, ekonomického/společenského prospěchu, uspokojení potřeb a zájmů, vnějšího očekávání kladeného na jedince“¹⁴

Vzdělávání dospělých jako součást celoživotního učení a zahrnuje:

- školní
- další vzdělávání, jehož součástí je *profesní, zájmové a občanské vzdělávání*,

Volný čas

Na problematiku volného času se ve svých publikacích zaměřuje celá řada autorů. Tím dochází k existenci nepřehledného množství definic a lehce odlišných pohledů na tento pojem. Obvykle se však všichni autoři shodují na tom, že volný čas je časem, který následuje po splnění pracovních, školních či jiných povinností a během kterého dochází k vytváření prostoru určeného pro sebe samého.

Pro názornost uvádím některé definice autorů, kteří se zabývají publikací volného času.

Průcha, Walterová a Mareš (2009, s. 341) poukazují na fakt, že volný čas je časem, který zůstane každému jedinci poté, co splní veškeré své povinnosti týkající se školy či práce a odečte čas potřebný pro přípravu do školy či do práce, na cestu do práce a z práce, pro spánek, pro starosti o rodinu a domácnost, pro stravování, pro odívání či pro hygienickou a kosmetickou péči o tělo. V rámci tohoto času se jedinec může věnovat sám sobě na základě své vlastní svobodné volby.

Pávková spolu s Bedřichem Hájkem a Břetislavem Hofbauerem definují volný čas jako:

„... časový prostor, který člověku umožňuje svobodnou volbu činností“, „... čas, ve kterém se můžeme věnovat činnostem, které máme rádi, baví nás, přinášejí radost a uvolnění, chceme a můžeme je dělat“, „... čas, se kterým člověk může nakládat podle svého uvážení a na základě

¹⁴ PRŮCHA, Jan., VETEŠKA, Jaroslav. Andragogický slovník. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, a.s., 2012, s. 275. ISBN 978-80-247-3960-1.

svých zájmů. Doba, která zůstane z 24 hodin po odečtení času věnovaného práci, péči o rodinu a domácnost, o vlastní fyzické potřeby včetně spánku“¹⁵

Volný čas v sociologickém pohledu

Volný čas je sociologickým pojmem a jako takový byl několika významnými sociology zkoumán a definován. Za nejpracovanější teorii volného času lze považovat publikace sociologa Joffre Dumazediera (1915–2002), který významně obohatil teorii volného času. Jeho životní etapa byla spojená s vědeckotechnickou revolucí, kdy lidstvu stačilo pouhých 100 let, aby objevilo téměř vše podstatné, co se objevit dá. Všechny vynálezy se staly ekonomicky výhodné a nezbytné pro život obyvatelstva vyspělého světa.

Sedavý způsob života bez pohybu spojený se stresem a vysokými nároky na psychickou odolnost způsobily degenerativní změny ve společnosti, které se moderně nazývají civilizační choroby. Pracovní doba se ve většině vyspělých zemích zkrátila. Týdenní pracovní cyklus se zkrátil na pětidenní a volný čas se stává jedním z nejvýznamnějších sociálních fenoménů.

Dumazedier rozlišuje 3 základní **funkce volného času**:

- **Odpočinek** – zotavení, reprodukce pracovní síly, osvobozuje od únavy, odstraňuje fyzické nebo nervové poruchy vyvolané napětím, výkonem povinností a zejména práce.
- **rozptýlení** – zábava, rozptýlení, kompenzace, únik z monotónnosti práce
- **rozvoj osobnosti** – fyzický, kulturní, sociální

Všechny 3 funkce spolu souvisí, překrývají se, existují ve střídavé míře u každého člověka.

Kategorie činností volného času podle Dumazediera:

- činnost manuální
- činnosti fyzické (sportovní, cestovní, turistika)
- činnosti estetické
- činnosti intelektuální
- činnosti sociální

¹⁵ HÁJEK, B., B. HOFBAUER a J. PÁVKOVÁ. Pedagogické ovlivňování volného času: Současné trendy. Praha: Portál, 2008. 240 s. ISBN 978-80-7367-473-1

Historický vývoj zájmového vzdělávání dospělých v českých zemích

- spotřební (dnes, doplněná)

Obecné faktory volné času podle Dumazediera:

- Geografické prostředí
- Stupeň rozvoje společnosti

Charakteristiky jedince podle Dumazediera:

- **Sociální status** – pohlaví, věk, zdravotní stav, rodinný stav, vliv rodinného prostředí, tradice kultury,
- **Socioekonomický status** – místo bydliště, vzdělání, profese, kvalifikace, ekonomicky materiální zajištění, podíl na moci,
- **Osobnostní charakteristika** – hodnotová orientace jedince, psychika, temperament, struktura zájmů

Definice volného času podle Dumazediera:

„Volný čas je komplex aktivit mimo pracovní, společenské závazky, jimiž se jedinec zabývá ze své vůle, aby si buď odpočinul, pobavil nebo svobodně zdokonaloval svou tvůrčí kapacitu.“

Pod pojem volný čas zahrnujeme odpočinek, rekreace, zábavu, zájmové činnosti, zájmové vzdělání, dobrovolně společensky prospěšnou činnost i časové ztráty s těmito činnostmi spojené. J. Průcha ve své knize *„Moderní pedagogika“* popisuje volný čas z psychohygienického hlediska a zdůrazňuje toto hledisko jako velmi důležitou kategorii, která přispívá k vytváření pocitu uspokojení a seberealizace jedince.

„Z psychohygienického hlediska znamená volný čas důležitou kategorií, protože znamená nejsvobodnější volbu činností v životě člověka. Využívání volného času by mělo mít takovou strukturu, aby vedlo k rozvoji osobnosti člověka. Významnou obsahovou náplní volného času je zájmová činnost. Přináší jedinci příjemné zážitky, uspokojení a různou míru aktivity. Přispívá k vytváření pocitu uspokojení a seberealizace.“¹⁶

¹⁶ PRŮCHA J., *Moderní pedagogika*. Praha, Portál 2009. ISBN 978-80-7367-503-5.

Faktory ovlivňující trávení volného času

Na formu trávení volného času mají vliv mnohé faktory. V této podkapitole bych se zaměřila na faktory ovlivňující trávení volného času dospělého jedince. Mezi ty nejdůležitější faktory patří dle Šeráka (2009, s. 37):

- faktory sociální
- faktory politické
- faktory ekonomické (krize v zemi, nezaměstnanost apod.)
- faktory demografické (věk, bydliště, vzdělání, profese)
- faktory kulturní a jiné specifické faktory podporující či omezující volný čas jedinců

Volný čas je kromě výše uvedených faktorů ovlivňován též i zaměřením a typem osobnosti jedince, jeho výchovou a vzorem chování, společenským prostředím či kulturními tradicemi, na které je jedinec zvyklý.

Funkce trávení volného času

Každá volnočasová aktivita by měla splňovat níže uvedené funkce, které jsou specifické pro trávení volného času. Prostřednictvím splnění funkcí dochází k všestrannému uspokojení člověka.

Komplexní vymezení funkcí volného času vymezil německý pedagog volného času Horst W. Opaschowski, který za základní považuje (Hofbauer, 2004, s. 14):

- **rekreaci** – kterou naše tělo a duše potřebuje k zotavení a uvolnění
- **kompenzaci** – kterou slouží k odstranění zklamání a frustraci
- **výchovu a další vzdělávání** – zde patří učení se o svobodě, sociální učení
- **kontemplaci** – jde o hledání smyslu života a jeho duchovní výstavbu
- **komunikaci** – kde spadají sociální kontakty a partnerství
- **participaci** – jedná se o účast na vývoji společnosti a jeho podílení se na vývoji
- **integraci** – zde řadíme stabilizaci života rodiny a vrůstání do společenských organismů
- **enkulturaci** – jde o kulturní rozvoj sebe samých, tvořivé vyjádření prostřednictvím umění, sportu, technických a dalších činností

Ráda bych také představila funkce volného času, které uvádí naše další významná představitelka, a to Jiřina Pávková (Pávková et al., 2002, s. 39):

- **výchovně vzdělávací** – jde o získávání nových vědomostí, dovedností i návyků a tím i k rozvoji poznávacích procesů a k celoživotnímu vzdělávání
- **zdravotní** – díky ní by mělo docházet k vytváření zdravého životního stylu a správné životosprávě.
- **sociální** – jde o utváření bohatých a žádoucích sociálních vztahů, a také se jedná o nácvik komunikativních dovedností, rozvoj sociálních kompetencí a seznamování se s pravidly společenského chování
- **preventivní** – jde o prevenci negativních vlivů a sociálně patologických jevů

1.1. Celoživotní vzdělávání dospělých

Žijeme v 21. století, které se vyznačuje častými prudkými a těžko předvídatelnými společenskými změnami, které se tak dotýkají nejen naší země, naší společnosti, ale ovlivňují i chod celého světa. Takto vysoké tempo rozsáhlých změn v oblastech technologií, politiky, ekonomiky, ale i společenských a lidských nepůsobí jen na člověka v jeho každodenním životě, ale určuje nám směr a vývoj celé lidské populace.

Pojem a myšlenka celoživotního vzdělávání a učení není nová, je přirozenou reakcí lidské populace na znalostní požadavky společnosti. Základním fenoménem znalostí lidské populace je **změna**, do které patří: globalizace, demografický vývoj, rozvoj informačních technologií, zvyšující se nároky na kompetence člověka odrážející se v profesních a kvalifikačních požadavcích a změny v oblasti pracovního prostředí.¹⁷

Celoživotní vzdělávání je obecně chápáno jako souhrn všech vzdělávacích a rozvojových aktivit prováděných v průběhu celého lidského života. Tomuto důležitému procesu je věnována značná pozornost, protože s tím úzce souvisí uplatnění člověka na trhu práce, který klade stále větší nároky na nové odbornosti, dovednosti a schopnosti jedince. Tento proces souvisí nejen s rozvojem a následnou adaptací na měnící se technické, ekonomické a společenské podmínky, ale také s předpokladem trvalého rozvoje osobnosti.

¹⁷ BOČKOVÁ, VĚRA. 2002. *Vzdělávání – průvodní jev života*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2002. ISBN 80-244-0441-9.

Historický vývoj zájmového vzdělávání dospělých v českých zemích

Celoživotní vzdělávání tak otevírá cestu nejen k úspěšné kariéře, ale i k vytvoření produktivního, plnohodnotného a spokojeného života, které umožňuje nejen určitou nezávislost, ale také možnost aktivního ovlivňování společenských procesů.

Funkce celoživotního vzdělávání podle Z. Palána (2006, s. 34-36) rozlišujeme na:

- Rozvoj osobnosti
- Posílení soudržnosti společnosti
- Podpora demokracie a občanské společnosti
- Výchova k partnerství a spolupráci
- Zvyšování zaměstnatelnosti
- Zvýšení konkurenceschopnosti ekonomiky a prosperity společnosti

1.1.1. Vymezení pojmu celoživotního vzdělávání

Celoživotní vzdělávání je pojem, který se dá jen velmi obtížně vymezit. Samotné používání pojmů „celoživotní vzdělávání“ a „celoživotní učení“ si zaslouží upřesnění.

Jasně objasnění mezi pojmy „celoživotní vzdělávání“ a „celoživotní učení“ podává M. Kopecký (2004, s. 12) který uvádí: „v odborných kruzích se v posledních desetiletích diskutuje o nutnosti posunutí pozornosti od celoživotního vzdělávání k celoživotnímu učení, protože pojem **vzdělávání** je prakticky vyhrazen **formalizovaným postupům**, zatímco pojem **učení** se vztahuje i na **neformální procesy**. Vzdělávání je tedy chápáno jako aktivita, která probíhá ve školách. Takto uvedené spojení pak může vést k nepřesnému a neúplnému výkladu konceptu.

J. Průcha a kol. (2008, str.33), vnímá celo životní vzdělávání jako nezbytný proces. Jedná se o nový pohled na vzdělávání, především jde ale o to, aby se vzdělávání stalo dostupným pro všechny občany jakéhokoli věku, v souladu s jejich potřebami a zájmy.

Konkrétnější pojetí můžeme nalézt v rozhodnutí Evropského parlamentu a Rady EU č. 1720/2006/ES ze dne 15. listopadu 2006 (Úřední věstník Evropské unie, s. 6), kde je celoživotní vzdělávání definováno jako:

Historický vývoj zájmového vzdělávání dospělých v českých zemích

„veškeré všeobecné vzdělávání, odborné vzdělávání a odborná příprava, neformální vzdělávání a informální učení v průběhu života, jejichž výsledkem je zdokonalení znalostí, dovedností a schopností v osobní, občanské, sociální nebo se zaměstnáním související perspektivě. Zahrnuje poskytování poradenských služeb.“¹⁸

Celoživotní vzdělávání podobně chápe i MŠMT a v Průvodci dalším vzděláváním (2010, s. 3), když uvádí, že:

„celoživotní učení představuje zásadní koncepční změnu pojetí vzdělávání. Zahrnuje všechny možnosti učení (ať už v tradičních vzdělávacích institucích v rámci vzdělávacího systému či mimo něj), které jsou chápány jako jediný propojený celek, který dovoluje rozmanité a četné přechody mezi vzděláváním a zaměstnáním a který umožňuje získávat stejné kvalifikace a kompetence různými cestami a kdykoli během života.“¹⁹

Z výše uvedených informací můžeme konstatovat, že celoživotní vzdělávání představuje nepřetržitý podpůrný proces, který podněcuje i zplnomocňuje jednotlivé lidi k získání všech vědomostí, dovedností, postojů a hodnot, které potřebuje v průběhu svého života, ale taky k jejich sebevědomému využívání s tvořivostí a uspokojením ve všech rolích, situacích i prostředcích. (Jesenský 2000, s. 49)

1.1.2. Původ celoživotního učení

Celoživotní učení má hluboké historické kořeny, sahající až do období antického Řecka. Při mém pokusu o důkladnou historickou analýzu je nutné zmínit antickou představu scholé rozvíjenou v myšlenkových koncepcích **Platóna** (např. Ústava) či **Aristotela** (především Etika Nikomachova). Jeden ze zakladatelů moderní pedagogiky **Jan Amos Komenský** formuloval ve svém vizionářském a dodnes inspirující koncept výchovy pro každý věk (pampédie). Podobné myšlenky pak byly intenzivně rozvíjeny v období osvícenství. Na začátku 20. století hrála při vzniku prvních teoretických reflexí vzdělávání dospělých nezastupitelnou úlohu problematika učení/vzdělávání doprovázející celý život jedince.

¹⁸ Rozhodnutí evropského parlamentu a rady č 1720/2006/ES ze dne 15. listopadu 2006, kterým se zavádí akční program v oblasti celoživotního učení. Úřední věstník Evropské unie L 327/45. 2006. 24

¹⁹ Průvodce dalším vzděláváním. Praha: MŠMT, 2010.

Historický vývoj zájmového vzdělávání dospělých v českých zemích

Tato idealistická představa o celoživotním učení začala nabývat svých reálných obrysů až v poválečné době, kde akcelerující ekonomické a sociální změny (např. technologický pokrok, globalizace trhu, proměna struktury hospodářství, demokratizace společnosti, rozvoj sociálního státu apod.) vyvolaly ve vyspělých zemích na přelomu 50. a 60. let zvýšenou poptávku po kvalifikované pracovní síle a vytvářely tlak na růst vzdělanostní úrovně společnosti jako celku.

Především rozvoj vědy a techniky měl dopad na dynamizaci proměn životních podmínek, jejímž důsledkem bylo zvýšené tempo stárnutí znalostí a dovedností získaných v předchozích etapách života. Postupně tak docházelo ke zvyšování životní úrovně obyvatelstva vyspělých zemí a tím i nárůstu volného času. Zmíněná poptávka po vzdělání byla saturována prostřednictvím formálních školských systémů pro dospělé účastníky, především v podobě mimořádných způsobů studia (dálkové, večerní apod.) Tento radikální krok se ale ukázal jako neefektivní a nedostačující. Vzdělávací systémy nebyly, vzhledem k vysoce formalizovanému charakteru svého působení, malé flexibilitě a primární orientaci na nedospělou populaci, schopny vytýčených cílů dosáhnout.

1.1.3. Koncepce celoživotního vzdělávání v druhé polovině 20. století

Studentské nepokoje v roce 1968 byly dalším významným impulsem pro potřebu komplexního řešení otázky týkající se podoby vzdělávacích systémů. Tyto studentské nepokoje podnítily rozsáhlou diskusi na téma základních lidských práv a svobod. Jako jedna z klíčových otázek byla demokratizace přístupu ke vzdělání a narůstající divergence mezi stávající podobou vzdělávacích systémů a reálnými očekáváními radikálně se měnící společnosti.

V návaznosti na výše zmíněné události byl rok 1970 vyhlášen OSN rokem výchovy a vzdělávání. Při této příležitosti publikovala Rada Evropy soubor patnácti studií nazvaný **Éducation permanente** (Permanent Education, permanentní vzdělávání).

Majoritní úlohu při tvorbě, propagaci a vůdčí roli ve formulování a utváření pojetí celoživotního vzdělávání/učení jako součásti globalizovaného politického systému vytvářeného mezinárodními institucemi a přesahujícího hranice i kompetence jednotlivých národních států zastávalo od konce druhé světové války až do 90. let dvacátého století především **UNESCO** (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization – Organizace OSN pro vzdělání, vědu a kulturu).

Historický vývoj zájmového vzdělávání dospělých v českých zemích

Druhou ze zásadních mezinárodních institucí, která ovlivňuje nejpozději od sedmdesátých let podobu diskuse o obsahu a cílech celoživotní učení je **OECD** (Organisation for Economic Co-operation and Development – Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj). Jde o mezivládní organizaci, která sdružuje ekonomicky nejrozvinutější státy na světě. Tyto státy přijaly principy demokracie a tržní ekonomiky, jejímž cílem je především podpora mezinárodního obchodu prostřednictvím tlaku na zvýšení mobility kapitálu, zboží a služeb. Vzdělávání je v jeho rámci nahlíženo optikou **trhu práce** a jeho potřeb. Je založena na pravidelném střídání tří základních cyklů – práce, rozvoj a odpočinek. Cílem cyklu je nastolení takového rytmu, kdy člověk získá možnost věnovat své síly a časové dispozice pouze jedné z uvedených životních etap.,

Společným cílem všech strategií je celková změna pojetí role vzdělávání v životě jednotlivců i celé společnosti. Stanovených cílů by mělo být dosahováno nejen umožněním opakovaného návratu do systému formálního vzdělávání, ale především kontinuální participací na nabídce neformálních vzdělávacích institucí. Právě jako jedna z největších bariér, která brání širší akceptaci nutnosti vzdělávání napříč věkovými kategoriemi byla identifikována především tendence spojovat edukační aktivity výhradně se školním prostředím.

Celoživotní vzdělávání/učení být chápáno jako doprovodný jev celého lidského života a jako účinný nástroj v boji proti sociální exkluzi a nezaměstnanosti. Taktéž je chápán jako účinný nástroj proti politickým i ekonomickým problémům, především v podobě efektivní přípravy jedince na život ve společnosti a zlepšení jeho schopnosti adaptace na probíhající změny.

1.1.4. Celoživotní učení v dokumentech EU

Počátkem 90. let zasáhla do diskuse celoživotního učení Evropská unie, a to prostřednictvím dokumentu White Paper on Education and Training (Bílá kniha o vzdělávání a odborné přípravě), zpracovaným Evropskou komisí v roce 1995. Hlavním cílem dokumentu je nastolení prostředí učící se společnosti prostřednictvím naplnění následujících cílů:

- podpora získávání nových znalostí;
- sblížení školských institucí a podnikatelského sektoru;
- potírání exkluze;
- rozvoj dovednosti ovládat tři jazyky Evropské unie
- povýšení investic do vzdělávání na úroveň kapitálových investic

Lisabonský summit

V rámci zasedání Evropské rady, která se konala v březnu v roce 2000 v Lisabonu, deklarovala EU ambici stát se do roku 2010 nejkonzurenceschopnější a nejdynamičtější znalostí ekonomikou na světě. Mezi klíčové nástroje determinující dosažení cílů (schopnost udržitelného růstu, více pracovních míst a větší sociální soudržnost) byla zařazena podpora zaměstnatelnosti, redukce sociální exkluze prostřednictvím investic do kompetencí a znalostí, vytvoření informační společnosti nebo podpoření mobility.

Prostřednictvím tzv. **Lisabonské strategie** byly specifikovány a formulovány tyto oblasti a úkoly:

- investice do lidských zdrojů
- zvýšení vzdělanosti obyvatel
- proměna škol na víceúčelová centra s připojením na internet
- podpora celoživotního učení
- podpora mobility studentů i učitelů
- uznávání kvalifikací
- podpora aktivního občanství a shromažďování příkladů tzv. dobré praxe

Memorandum o celoživotním učení

Koncepční studie, která byla publikována v návaznosti na Lisabonskou strategii. Tato studie stanovuje základní východiska a parametry celoživotního učení, které je v jeho rámci koncipováno jako určující princip všech národních vzdělávacích politik členských zemí EU. Koncepční studie je zaměřena na řešení dvou hlavních cílů:

- podpora zaměstnanosti
- aktivního občanství

Realizace konceptu celoživotního učení Memoranda byla formulována do šesti základních myšlenek:

- nové základní dovednosti pro všechny;
- více investic do lidských zdrojů;
- inovace ve vyučování a učení;
- oceňování učení;

Historický vývoj zájmového vzdělávání dospělých v českých zemích

- přehodnocení poradenství;
- přiblížení učení domovu

Celoživotní učení je prezentováno v mnoha materiálech mezinárodních organizací, mezi něž patří:

- pojetí strategie **OECD**:

- vytvořit pevný a kvalitní vzdělanostní základ pro celoživotní učení všech občanů
- zajištění pružnějších a plynulejších vazeb mezi vzděláváním a zaměstnáním
- odpovědnost má nést vláda ve spolupráci se sociálními partnery

- pojetí **Evropské komise** zdůrazňuje přístup zaměřující se na zaměstnanost jako

odpověď na změny ve společnosti, a to v několika oblastech:

- podpora získávání nových dovedností a nového způsobu společenského
- uznávání odborných a profesních dovedností
- sblížení škol s podnikatelským sektorem a podpory rozvoje učňovského školství ve všech formách
- boj proti sociálnímu vylučování tzv. druhé šance
- podpora zručnosti ve třech jazycích, důležité pro zaměstnatelnost na evropském trhu
- posuzování hmotných investic a investic do vzdělávání na stejném základě

Podle M. Šeráka (2009, s. 15) byla zásadní impulsem v problematice celoživotního vzdělávání v rámci EU zpráva Mezinárodní komise pro vzdělávání **UNESCO** z roku 1996 (Učení je skryté bohatství) známá taky jako tzv. **Delorova zpráva**, která klade důraz na proces individuálního učení jako vlastní aktivitu jedince. V **Delorově zprávě** je učení založeno na čtyřech pilířích:

- učit se vědět
- učit se jednat
- učit se žít pohromadě s druhými
- učit se být

1.1.5. Implementace konceptu celoživotní učení v České republice

Významná část analyzovaných dokumentů sehrála důležitou úlohu při konstituování jednotlivých vzdělávacích strategií. Již v sedmdesátých letech byla idea celoživotního vzdělávání v rámci národních strategických koncepcí přemítána v dokumentu **Další rozvoj československé výchovně vzdělávací soustavy** z roku 1976.

V České republice byla přijata celá řada dokumentů reagující na kontinuální proměnu celosvětových a celoevropských sociálních, ekonomických, politických a kulturních kontextů. Mezi ty nejdůležitější dokumenty v rámci implementace konceptu celoživotního učení v ČR patří:

- Národní program rozvoje vzdělávání v ČR (2001)
- Dlouhodobý záměr vzdělávání a rozvoje výchovně vzdělávací soustavy České republiky (pro oblast předškolního, základního, středního, vyššího odborného a dalšího vzdělávání z roku 2002,
- Strategie rozvoje lidských zdrojů (2003),
- Dlouhodobý záměr rozvoje vzdělávání a rozvoje vzdělávací soustavy v ČR (2007),
- Strategie celoživotního učení ČR (2007),
- Strategie vzdělávací politiky České republiky do roku 2020 (2014)
- Dlouhodobý záměr vzdělávání a rozvoje vzdělávací soustavy České republiky na období 2015–2020 (2015).

1.1.6. Formy celoživotního vzdělávání

Celoživotní vzdělávání můžeme dle Strategie celoživotního učení ČR (2007) dělit do tří skupin na formální vzdělávání, neformální vzdělávání a informální učení.

Formální vzdělávání

Formální vzdělávání se odehrává zejména ve školách. Funkce, cíle, obsahy, organizační formy a způsoby hodnocení jsou definovány a legislativně vymezeny. Prostřednictvím formálního vzdělávání lze dosáhnout stupňů vzdělání a zahrnuje na sebe navazující vzdělávací stupně: (jesle, mateřská školka, základního vzdělání, střední vzdělání, střední vzdělání s výučním listem, střední vzdělání s maturitní zkouškou, vyššího odborného vzdělání v

Historický vývoj zájmového vzdělávání dospělých v českých zemích

konzervatoři, vyšší odborné vzdělání, vysokoškolské vzdělání), které po absolvování jsou potvrzovány příslušnými osvědčeními. (Strategie celoživotního učení ČR 2007)

Znaky charakteristické pro formální vzdělávání v České republice vykazuje rovněž vzdělávání předškolní, základní umělecké a jazykové. Jsou definovány jeho funkce, cíle, obsahy, organizační formy a způsoby hodnocení.

M. Šerák (2009, str.16) poukazuje na skutečnost, že formální vzdělávání mělo v celém vzdělávacím systému až donedávna dominantní a monopolní postavení.

Neformální vzdělávání

Neformální vzdělávání je zaměřeno na rozvoj znalostí, dovedností a schopností v zařízeních zaměstnavatelů, v soukromých vzdělávacích institucích, ve školských zařízeních (např. zájmové vzdělávání, které poskytuje účastníkům naplnění volného času zájmovou činností se zaměřením na různé oblasti), nestátních neziskových organizacích, v knihovnách a dalších organizacích.

Bez dodatečného uznání příslušným orgánem nebo institucí však neformální vzdělávání zpravidla nevede k získání stupně vzdělání.

Do neformálního vzdělávání zahrnujeme např.

- organizované volnočasové aktivity
- kurzy cizích jazyků
- počítačové kurzy
- řidičské kurzy
- rekvalifikační kurzy
- krátkodobá školení
- přednášky

P. Brande (2006) dodává, že charakteristickým rysem pro neformální vzdělávání je flexibilita, kdy konkrétní aktivity lze adaptovat na aktuální potřeby účastníku a také na prostředí, ve kterém probíhá.

Historický vývoj zájmového vzdělávání dospělých v českých zemích

Autor zmiňuje charakteristické rysy neformálního vzdělání:

- je dobrovolné a přístupné všem, bez ohledu na sociální postavení ve společnosti, absolvovanou praxi, dosažené vzdělání v rámci formálního vzdělávacího systému
- vzdělávací proces a jeho cíle jsou vždy naplánovány, neformální vzdělávání je více zaměřené na průběh procesu učení než na konečný výsledek
- je důležitá motivace a ochota se zapojit do celého procesu učení
- je důležité sdílení zkušeností a spolupráce ve skupinách, motivace, ochota
- neformální vzdělávání je založeno na partnerství mezi vedoucím a jeho účastníky

Informální vzdělávání

Informální učení lze chápat jako proces spontánního získávání znalostí, dovedností a schopností z každodenních zkušeností a činností v práci, v rodině a ve volném čase. Zahrnuje také sebevzdělávání, kdy učící se nemá možnost ověřit si výsledky učení. Informální učení na rozdíl od formálního a neformálního vzdělávání není organizované a institucionálně koordinované, zpravidla má nesystematickou povahu a postrádá formující vliv učitele. Zahrnuje i sebevzdělávání. (Strategie celoživotního učení ČR 2007)

Informální učení je více spojené s reálnými situacemi a problémy, vychází ze zájmu jednotlivce a vede k rozvoji osobnosti. Sebevzdělávání je pro každého z nás významnou cestou, jak řešit určité životní a pracovní problémy. Sebevzdělávání musí probíhat téměř vždy na základě určité studijní opory. Mezi studijní opory můžeme zařadit:

- literární (kniha, skripta)
- neliterární (videozáznam, zvukový záznam)
- masově komunikační prostředky (rádio, televize)
- trenažéry (návik motorických či senzomotorických dovedností)
- elektrotechnická média (CD, videotext)

1.1.7. Etapy celoživotního vzdělávání

Celoživotní učení představuje zásadní koncepční změnu pojetí vzdělávání, jeho organizačního principu. Všechny možnosti učení ať už v tradičních vzdělávacích institucích v rámci vzdělávacího systému či mimo ně jsou chápány jako jediný propojený celek. Celoživotní učení je tedy chápáno jako veškeré učení jako nepřerušenu kontinuitu „od narození do zralého věku“.

Kvalitní základní a všeobecné vzdělání by mělo zajistit, že se člověk naučí „učit“ a bude mít pozitivní postoj k celoživotnímu učení. Počáteční a další odborné vzdělávání by mělo člověka vybavovat novými dovednostmi, zkušenostmi a schopnostmi řešit novodobé problémy udržitelného rozvoje, sociální soudržnosti i ekonomiky.

Celoživotní učení můžeme tedy členit do dvou základních etap, které označujeme jako počáteční a další vzdělávání.

Počáteční vzdělávání

Probíhá zejména v mladém věku a může být ukončeno kdykoli po splnění povinné školní docházky, a to vstupem na trh práce nebo přechodem mezi ekonomicky neaktivní obyvatele. Zahrnuje základní, střední i terciární vzdělávání. Podrobně se tímto rozdělením zabývá Strategie celoživotního učení ČR (2007) a zahrnuje:

1. základní vzdělávání (primární a nižší sekundární stupeň ISCED 1, 2)

má všeobecný charakter a kryje se zpravidla s dobou plnění povinné školní docházky

2. střední vzdělávání (vyšší sekundární stupeň – ISCED 3, 4)

má všeobecný nebo odborný charakter, který bývá zakončen:

- maturitní zkouškou (ISCED 3A)
- výučním listem či závěrečnou zkouškou (ISCED 3C)
- nástavbové studium pro absolventy středního vzdělání s výučním listem, které je zakončené maturitní zkouškou (ISCED 4)

3. terciární vzdělávání (ISCED 5, 6)

zahrnuje vzdělávací nabídky následující zpravidla po vykonání maturitní zkoušky

Terciární vzdělávání poskytuje:

- specializované vzdělání odborné nebo umělecké

Historický vývoj zájmového vzdělávání dospělých v českých zemích

- vysokoškolské vzdělávání uskutečňované vysokými školami
- vyšší odborné vzdělávání uskutečňované vyššími odbornými školami
- vyšší odborné vzdělávání v konzervatořích

Další vzdělávání

Probíhá po dosažení určitého stupně vzdělání, resp. po prvním vstupu vzdělávajícího se na trh práce. Další vzdělávání může být zaměřeno na různorodé spektrum vědomostí, dovedností a kompetencí důležitých pro uplatnění v pracovním, občanském i osobním životě. Je propojeno s ostatními systémy vzdělávání a má i úzký vztah k terciárnímu vzdělávání.

Celoživotní učení je tedy ideálním pojetím považováno za proces. Ve skutečnosti jde, ale spíše o neustálou připravenost člověka se učit než o neustálé studium. Přitom musíme vycházet ze zásady, že konkrétní získané kompetence nejsou tak cenné jako schopnost učit se. Mluví se tedy spíše o celoživotním učení, nikoliv vzdělávání. Mezi nejvýznamnějšími důvody dalšího vzdělávání je nutnost získávat nové znalosti a potřeba osvojovat si nové dovednosti v rámci adaptace na transformující se životní podmínky.

Právě další vzdělávání má velký vliv na růst produktivity a konkurenceschopnosti ekonomiky. Pro ekonomiku přináší pozitivní důsledky, a to zejména další profesně orientované vzdělání, jež by mělo přispívat k vyšší schopnosti inovací, pružnosti pracovních sil, rychlé adaptaci na nové technologie a technologické postupy.

„je tedy takové vzdělávání, které vede přímo či nepřímo ke zvýšení konkurenceschopnosti jedince, ke zlepšení jeho pozice na pracovním trhu, a tím i zvýšení produktivity a konkurenceschopnosti celé ČR“.²⁰

Oblasti dalšího vzdělávání:

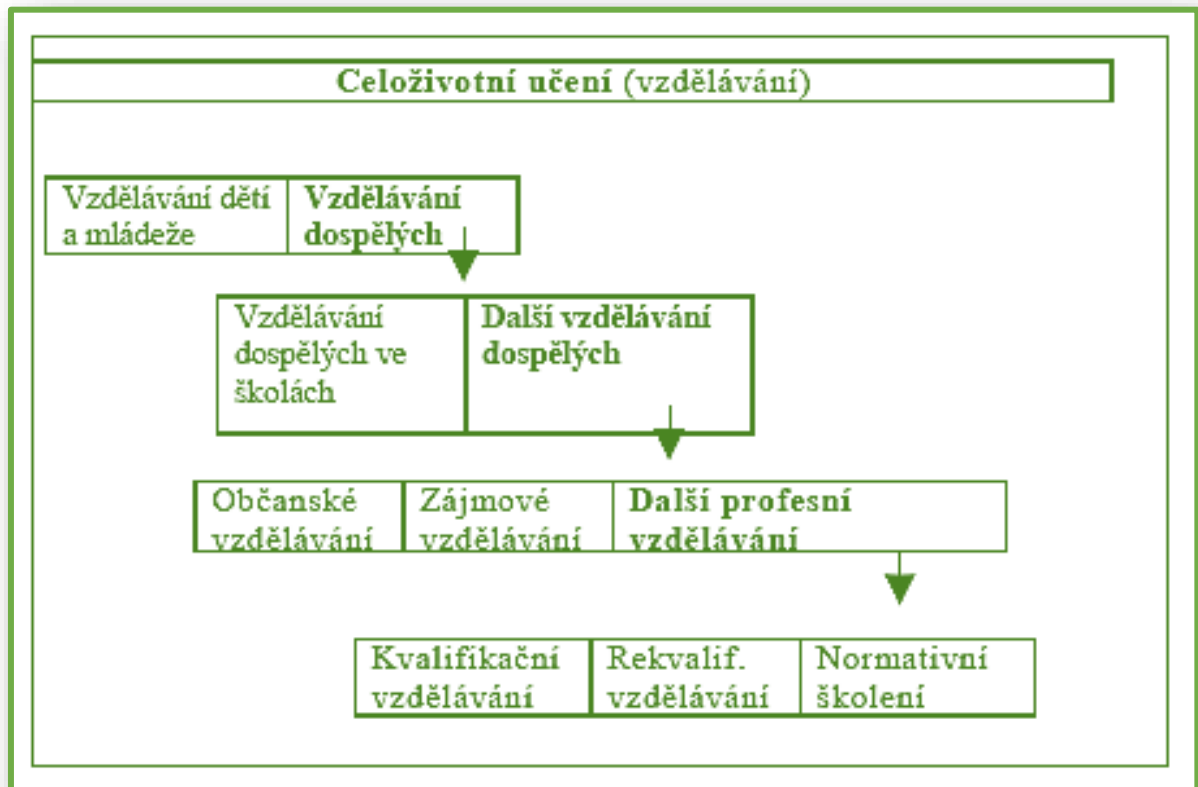
- **všeobecné vzdělávání**, tato oblast je pro menšinu, která ho nenabyla v počátečním vzdělávání, jsou to např. přípravné kurzy k přijímacím zkouškám, k jazykovému vzdělávání apod.
- **odborné (profesní) vzdělávání a příprava**, tato oblast zahrnuje získání, rozšíření či doplnění kvalifikace a rekvalifikace. Zde je důležité poznamenat, že u některých povolání je nutností povinné aktualizování vědomostí či dovedností.

²⁰ *Průvodce dalším vzděláváním*. Praha: MŠMT, 2010. 23 s.

Historický vývoj zájmového vzdělávání dospělých v českých zemích

- **politické, občanské a zájmové vzdělávání**, které pokrývá zájmy občanů např. oblasti kultury, politiky apod.

Schéma č.2 Celoživotní učení (vzdělávání)

Z uvedeného schématu můžeme vyvodit několik vzájemných vztahů k andragogice. V první řadě můžeme hovořit o určité nadstavbě problematiky, kterou představují procesy celoživotního učení a celoživotního vzdělávání. Tyto procesy mají mnoho společného, proto často dochází k tomu, že jsou často zaměňovány nebo spojovány do jednoho. Samozřejmě to souvisí i se skutečností, že oba procesy nejsou doposud pevně ustáleny.

Proces celoživotního učení má představovat možnost vlastního individuálního učení a proces celoživotního vzdělávání pak určitou formalizovanost a komplexnost ve vzdělávání. Což v běžném životě znamená účast na rekvalifikačních kurzech apod., a to na základě potřeb a zájmů každého jedince. Pomocí obou procesů získává každý jedinec své nové znalosti, zkušenosti, dovednosti, kompetence a kvalifikaci, čímž se zdokonaluje.

Historický vývoj zájmového vzdělávání dospělých v českých zemích

Důvodem, proč jsem zmínila několik skutečností týkajících se těchto důležitých procesů, je fakt, že jejich součástí je mimo jiné i zájmové vzdělávání dospělých, kterým se v této diplomové práci zabývám.

Vztah zájmového vzdělávání dospělých k andragogice je tedy takový, že zájmové vzdělávání dospělých představuje součást této vědní disciplíny. Prostřednictvím andragogiky se zájmové vzdělávání dospělých zaměřuje na kultivaci a seberealizaci dospělých osob v rámci jejich volného času, a to na základě jejich zájmů a koníčků.

Závěrem této kapitoly je nutné zmínit i vztah zájmového vzdělávání dospělých s oblastí kulturní andragogiky, kde tento typ vzdělávání dospělých patří. Kulturně-osvětová andragogika představuje jednu ze tří základních aplikovaných disciplín vědního oboru andragogika, která je zaměřena na volnočasové aktivity, zájmové vzdělávání a kulturně-výchovnou činnost. Zájmové vzdělávání dospělých a další vzdělávání je úzce spjaté s kulturou a spočívá v tom, že tyto typy vzdělávání poskytují mnoho vzdělávacích aktivit, a to od vědy, umění přes zábavu až po zájmové aktivity ve sféře trávení volného času. (Palán, 2002, s. 20-21)

Učení nás doprovází celý život a tato skutečnost se stala příčinou vzniku nových věd a disciplín. V případě vzdělávání dospělých je to především andragogika a gerontagogika, které rozvedu v příslušných kapitolách.

1.2. Zájmové vzdělávání dospělých

Cílem této kapitoly je uvést základní koncepty, které úzce souvisí s oblastí zájmového vzdělávání dospělých jejího zařazení do širšího rámce a také poukázat na specifika zájmového vzdělávání dospělých a jeho charakteristické znaky a faktory ovlivňující potřeby zájmového vzdělávání dospělých.

Zájmové vzdělávání dospělých lze definovat jako přehled krátkodobých a dlouhodobých forem vzdělávání, které zahrnují individuální i hromadnou výuku. Je charakterizováno tím, že nesměřuje do sféry zisku, výdělku a práce. Zájmové vzdělávání poskytuje uspokojování vzdělávacích potřeb jedince, ale slouží i k rozvoji jeho osobnosti a vychází z jeho hodnotové orientace.

Historický vývoj zájmového vzdělávání dospělých v českých zemích

Lze vycházet i z definice, která se objevila v *Národním programu rozvoje vzdělávání v České republice*. Tato tzv. „*Bílá kniha*“ definuje zájmové vzdělávání jako:

„souhrn výchovně vzdělávacích, poznávacích, rekreačních a dalších systematických, ale i jednorázových činností a aktivit, směřujících k účelnému a efektivnímu naplnění volného času a umožňující získat vědomosti a dovednosti mimo organizovanou výuku“²¹

Zájmové vzdělávání probíhá ve volném čase, a proto je úzce spjata s konceptem kvality života a konceptem celoživotního učení. V rámci celoživotního učení může zájmové vzdělávání dospělých jako jeden z faktorů pozitivně ovlivnit kvalitu života jedince. Jelikož jsou lidé rozdílní je zájmové vzdělávání velmi široké a obsah zájmového vzdělávání se do značné míry odvíjí od toho, jaké zájmy mají lidé, kteří se vzdělávají.

Zájmové vzdělávání nejsou pouze aktivity, které jsou úzce spojeny se specifickými spolky jako např. zahrádkáři, včelaři, ale jde o veškeré dobrovolné edukační aktivity směřující do sféry práce, zisku. Zájmové vzdělávání je významný prvek, který nám slouží ke kompenzaci jednostrannosti převažující odborné přípravy a pracovní činnosti. Individuálním rozvojem zájmů, a to prostřednictvím cílevědomého působení se odráží nejen ve kvalitě života každého jedince, ale také i ke kvalitě celé naší společnosti.

1.2.1. Vymezení zájmového vzdělávání

Zájmové vzdělávání dospělých patří do kulturní andragogiky a je založené na neformální vzdělávání dospělých, uspokojování osobních zájmů (zálib) a potřeb dospělého člověka. Andragogika chápe zájmové vzdělávání jako samostatnou disciplínu (Vymazal, Šerák, Odum), která společně se vzděláváním občanským a profesním tvoří segment dalšího vzdělávání. Vzdělávání je poskytováno za úplaty zájmovými organizacemi zaměřenými například na jazykovou výuku, tělesnou výchovu, techniku, či historii. V rámci zájmového vzdělávání dochází k seberealizaci dospělého jedince a rozvíjení jeho osobnosti.

Podle Úplného znění zákona č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání je zájmové vzdělávání definováno takto:

²¹ Bílá kniha

Historický vývoj zájmového vzdělávání dospělých v českých zemích

„Zájmové vzdělávání poskytuje účastníkům naplnění volného času zájmovou činností se zaměřením na různé oblasti. Zájmové vzdělávání se uskutečňuje ve školských zařízeních pro zájmové vzdělávání, zejména ve střediscích volného času, školních družinách a školních klubech.“²²

Bohužel dostupné výzkumy se orientují především na zájmové vzdělávání dětí a mládeže, jejichž volnočasové aktivity se úzce prolínají s formální školskou sférou. Jsou tak sledovány pouze aktivity školských zařízení. V posledních letech však narůstá zájem i o zájmové vzdělávání dospělých.

V současné době je zájmové vzdělávání součástí širšího konceptu celoživotního učení a pro pochopení této problematiky je nutné jej nejprve stručně popsat.

Zájmové vzdělávání zahrnuje nejen oblast organizované edukace, ale také oblast individuální podle osobních zájmů a aktivit. Saturace těchto zájmů může probíhat těmito způsoby:

- **sebevzděláváním** – odborná literatura, internet
- **formální nebo neformální organizace** – vzdělávání v dané oblasti zájmu
- **poskytování nabídky zájmového vzdělávání** – vytváří edukačně podnětné prostředí
- **kombinace výše uvedených způsobů** – sebevzdělávání doprovázené odbornou pomocí institucí i jednotlivci

Vzhledem k těmto výše uvedeným skutečnostem můžeme zájmové vzdělávání rozdělit na:

<i>Individuální</i>	X	<i>skupinové</i>
<i>organizované</i>	X	<i>neorganizované</i>

²² Úplné znění zákona č. 561/2004 Sb., § 11 odst. 1, 317/2008

1.2.2. Charakteristika zájmového vzdělávání

Zájmové vzdělávání zahrnuje široké spektrum aktivit a činností. Nabývá nejrůznějších forem, využívá odlišných metod a plní rozdílné funkce pro každého jednotlivého účastníka. Ze všech oblastí vzdělávání je tou nejdiferencovanější a nejrozmanitější, ale i přesto lze vymezit určité specifické znaky zájmového vzdělávání. Mezi specifické znaky zájmového vzdělávání patří:

- zaměření na volný čas
- dobrovolnost (výběr a účast na vzdělávacích aktivitách)
- zaměření na zájmy a potřeby
- silnou akcentaci prvků vlastní aktivity a vnitřní motivace účastníků

Charakteristické desatero zájmového vzdělávání dospělých dle Šeráka (2009, s. 53-54):

Šerák pojímá charakteristiky zájmového vzdělávání širěji, a kromě již zmíněných prvků uvádí i další desatero zájmového vzdělávání:

*zájem,
volný čas,
dobrovolnost,
svoboda výběru,
místní příslušnost,
uspokojení potřeb,
pestrost obsahu,
neutilitárnost,
otevřenost,
aktivita.*

Charakteristické rysy zájmového vzdělávání dospělých dle Šeráka (2009, s. 53-54)

- **pestrost obsahu** – z hlediska pestrosti nabídky zájmové vzdělávání dospělých patří mezi nejméně stejnorodou oblast vzdělávání dospělých
- **otevřenost přístupu** – zájmové vzdělávání dospělých je určené pro rozsáhlou vrstvu obyvatelstva
- **orientace do sféry volného času** – osoby, které se účastní zájmového vzdělávání, si tímto svým rozhodnutím mění způsob trávení svého času;

Historický vývoj zájmového vzdělávání dospělých v českých zemích

- **saturace individuálních zájmů** – v této oblasti nejde o učení se pro instituce nebo o snahu získat certifikáty, ale jde především o individuální zájmy každého jedince. Není zde měřen úspěch ani neúspěch;
- **svoboda výběru a dobrovolnost účastníků** – účast na aktivitách, které se týkají zájmového vzdělávání, je podnícena převážně silnou vnitřní motivací účastníků;
- **neutilitárnost zaměření** – zájmové vzdělávání začíná tam, kde tato činnost není pro člověka nutností, kde si rozvíjí své znalosti a důležitým hlediskem je vlastní aktivita;

Zájmové vzdělávání lze definovat jako oblast edukačních, rekreačních, poznávacích a tvůrčích volnočasových aktivit systematického i jednorázového charakteru. Jsou realizovány převážně neformálním nebo informálním způsobem, jejichž cílem je saturace individuálních zájmů, rozvoj a kultivace osobnosti. Napomáhá tak procesu kultivace osobnosti prostřednictvím cílevědomého rozvoje individuálních zájmů, což se následně projevuje v kvalitě života jedince, ale i v kvalitě života celé společnosti. Cílem však není příprava na profesní využití nabytých znalostí a dovedností, ale především rozšíření vědomostního obzoru, rozvoj sociálních kontaktů a kvalitní naplnění volného času.

Zájmové vzdělávání patří mezi nejméně homogenní oblasti vzdělávání dospělých vůbec z důvodu šíří a pestrosti nabídky. Mezi tradičně zařazované oblasti patří:

- kulturní a estetická výchova
- pohybová a sportovní výchova
- zdravotní výchova
- environmentální výchova
- vědeckotechnické vzdělávání
- jazykové vzdělávání
- náboženská a duchovní výchova

Z hlediska nabídky a institucionálního zabezpečení se jedná o sféru organizované i individuální edukace, kterou lze realizovat následujícími způsoby:

- **sebevzděláváním** za podpory dostupných informačních zdrojů (odborná literatura, internet, masmédiá)

Historický vývoj zájmového vzdělávání dospělých v českých zemích

- v rámci **formálních** nebo **neformálních vzdělávacích institucí realizujících edukační aktivity** v konkrétní zájmové oblasti (např. školy a školská zařízení, univerzity třetího věku, univerzity volného času, lidové univerzity)
- za pomoci **formálních** či **neformálních institucí**, které sice **nemají primárně edukační charakter**, přesto však svou činností umožňují saturaci specifických potřeb edukačního charakteru (knihovny, muzea, galerie, kulturní domy apod.)

Málokterá oblast vzdělávání dospělých nabízí organizátorům i účastníkům tolik prostoru pro inovaci, kreativitu a aktivitu jako oblast zájmového vzdělávání, neboť právě zájmové vzdělávání dospělých je typické velkou mírou variability přístupů a nabídky. Nabídka zájmového vzdělávání vykazuje výrazné rysy otevřenosti, dynamiky a flexibility, které se mohou pozitivně promítat do její schopnosti operativně reagovat na nové požadavky a potřeby zájemců.

1.2.3. Specifika zájmového vzdělávání

V Andragogickém slovníku Průcha a Veteška (2012, s. 280) definují zájmové vzdělávání dospělých následovně: „*Souhrn výchovně vzdělávacích, poznávacích, rekreačních a dalších systematických i jednorázových aktivit a činností dospělých. Směřuje k účelnému naplnění volného času a umožňuje lidem získat vědomosti a dovednosti mimo školní vzdělávání.*“²³

V rámci oficiálních strategických dokumentů týkajících se vzdělávání v České republice je zájmové vzdělávání definováno jako vzdělávání

*„iniciované zpravidla ze strany jednotlivce“, které „sice slouží zpravidla především rozvoji zálib nebo osobně motivovaných znalostí, zároveň však jsou jeho výsledky využitelné i v profesní kariéře jednotlivce ...“*²⁴

Důležitým a charakteristickým znakem zájmového vzdělávání je prvek *dobrovolnosti* – kdy se dospělí zájmově vzdělávají zcela podle své svobodné vůle a chuti. S tím souvisí také *svoboda výběru oblasti*, ve které se dospělí chtějí vzdělávat, zpravidla se při tomto výběru řídí svými motivy – *zájmy*. Zájmové vzdělávání je spojeno s *volným časem* a je jedním ze způsobů, jak může člověk se svým volnem naložit. Dalším nejvýraznějším odlišujícím znakem zájmového

²³ PRŮCHA, Jan a Jaroslav VETEŠKA. Andragogický slovník. Praha: Grada, 2012. ISBN 978–802-4739-601.

²⁴ MŠMT ČR, 2001, s. 83–84

vzdělávání je *neutilitárnost*, jehož účelem je vzdělávání samo, uspokojení a prožitek z aktivity a neplyne z něj zpravidla žádný hmotný prospěch.

1.2.4. Funkce zájmového vzdělávání dospělých

Funkce zájmového vzdělávání dospělých definuje Vymazal ve své publikaci *Mimoškolská výchova a vzdělávání dospělých a její institucionální systém v ČSR*.

Hlavní funkce zájmového vzdělávání dospělých dělí Vymazal (Vymazal, 1990, s. 12-14) na:

- **Sociálně adaptační a integrační funkce** – zvládnání rolí, které jsou spjaté s chováním jedince ve společnosti, předávání a vytváření systému hodnot
- **Kompenzační funkce** – překonání jednostrannosti a mezer ve výchově, omezení prostoru pro vlastní seberealizaci
- **Popularizační funkce** – rozšiřování poznatků, motivace k dalšímu vzdělávání
- **Ekonomická a kvalifikační funkce** – vědomosti, které jsou nezbytné ke zvládnutí pracovních rolí;
- **Relaxační funkce** – velkou důležitost zde sehrávají emoce
- **Profylaktická funkce** – kvalitní využití volného času, překonání stereotypu a nudy;
Seberealizační funkce – uspokojování cílů a touhy

Při vymezování jednotlivých funkcí zájmového vzdělávání dospělých vychází Šerák stejně tak jako řada dalších autorů, z publikace Vymazala (1990, s. 12-14). Šerák obohacuje jednotlivá vymezení o další funkce:

- **Světónázorová funkce** – orientace v pochopení světa a postavení jedince v něm;
- **Všeobecně vzdělávací funkce** – rozšiřování a inovace poznatků;
- **Propagandistická funkce** – formování přístupu jedince k aktuálním problémům;
- **Konzervační funkce** – uchovávání hodnot, zachování spojitosti;
- **Aktualizační, inovační funkce** – zdolání dříve získaných zastaralých vědomostí
- **Komunikační či afiliační funkce** – vzájemný kontakt osob, které mají společné zájmy, rozšiřování okruhu známých;
- **Expresivní funkce** – jde o umělecké aktivity, realizaci charitativní činnosti a různých zálib.

1.2.5. Cíle zájmového vzdělávání dospělých

V dokumentu zvaném *Národní program rozvoje vzdělávání v České republice – Bílá kniha* (2001, s. 54) se konstatuje, že cílem tohoto typu vzdělávání je vést účastníky zájmového vzdělávání k seberealizaci, k sebepoznávání, k objevování a rozvoji vlastních schopností. Následně tyto schopnosti pozitivně působí na kultivaci osobnosti jedince, na rozvoji jeho talentu a na utváření a utužování sociálních vztahů a vazeb.

Hlavním cílem zájmového vzdělávání dospělých je vzdělávat se v rámci volného času, pro volný čas a volným časem, během kterého dochází k poznávání a získávání nových dovedností.

1.2.6. Typy zájmového vzdělávání dospělých

V současné době si dospělí lidé mohou vybrat ze široké nabídky různých aktivit a oblastí, čemu se budou v rámci svého volného času věnovat, a to na základě svých preferovaných zájmů a koníčků, respektive toho, co mají a dělají rádi. Ve své již zmíněné publikaci *Mimoškolská výchova a vzdělávání dospělých a její institucionální systém v ČR* se autor Vymazal také zabývá kategorizací jednotlivých typů této oblasti vzdělávání. Téměř po dvaceti letech bylo rozdělení již zastaralé a neodpovídalo nynějším trendům. Došlo tedy k jeho modernizaci a vhodnější charakterizaci, a to řadou autorů, kteří se zabývají problematikou zájmového vzdělávání dospělých.

Šerák původní Vymazalovo členění upravuje a doplňuje o následující typy výchovy a vzdělávání:

- **Kulturní a estetická výchova** – kulturu můžeme vnímat jako významný prvek, který ovlivňuje intelektuální, emocionální a morální rozvoj jedince, čímž plní výchovně-vzdělávací funkci. Kulturní a estetická výchova se nejčastěji realizuje prostřednictvím muzeí a galerií.
- **Pohybová a sportovní výchova** – pohybová a sportovní výchova zahrnuje jednotlivé formy pohybových činností, které rozvíjejí tělesnou a psychickou kondici. Zároveň tyto činnosti můžeme vnímat jako určitou alternativu k negativním sociálním jevům. Mezi

Historický vývoj zájmového vzdělávání dospělých v českých zemích

největší a nejvýznamnější organizace zaměřující se na tento typ výchovy řadíme Český svaz tělesné výchovy a sportu a Českou obec Sokolskou

- **Cestování a turistika** – cestování a turistiku vnímáme jako aktivní pohybovou a kulturně poznávací činnost, kterou se prostřednictvím odpočinku, poznávání, léčebných aktivit, kulturního i sportovního vyžití a společenské komunikace uspokojují potřeby obnovení fyzických a duševních sil člověka.
- **Environmentální výchova** – environmentální výchova cíleně působí na jedince prostřednictvím přenosu informací za účelem rozvoje jejich znalostí a návyků nezbytných pro pochopení vzájemných vztahů v systému člověk – společnost – příroda. Touto výchovou se zabývá Ministerstvo životního prostředí, Greenpeace a Český svaz ochránců přírody.
- **Vědeckotechnické vzdělávání** – vědeckotechnické vzdělávání přináší nové a velmi důležité poznatky, skutečnosti, vědomosti a dovednosti týkající se počítačové gramotnosti, ale i kutilství či chalupaření. Hvězdárny, planetária, muzea, zoologické a botanické zahrady, masová média a odborná periodika představují instituce, které toto vzdělávání poskytují.
- **Jazykové vzdělávání** – jazykové vzdělávání patří mezi nejvyhledávanější typ zájmového vzdělávání, prostřednictvím kterého je možné získat řadu mezinárodně uznávaných certifikátů nezbytných pro profesní i osobní život. Zájemci o studium cizích jazyků mohou využívat rozsáhlé nabídky jazykových kurzů, které pořádají soukromé jazykové školy, komerční nebo zahraniční instituce. Zároveň je možné požadovanou jazykovou úroveň získat prostřednictvím jazykových kurzů na televizní obrazovce či řízeného samostudia (distanční vzdělávání, e-learningové kurzy).
- **Náboženská a duchovní výchova** – náboženská a duchovní výchova se zaměřuje na aktivity orientované do sféry náboženství. Náboženství uvádí svůj vlastní výklad světa

a jeho smyslu. Tuto výchovu realizují církve, náboženské spolky a sekty. (Šerák, 2009, s. 138-182)

1.2.7. Formy zájmového vzdělávání dospělých

Stejně jako každý jiný typ vzdělávání, tak i zájmové vzdělávání dospělých musí být vhodně organizačně uspořádané, tj. realizované vhodně zvolenou vzdělávací formou, a to na základě určité výukové osnovy vzdělávacího procesu. Každé vzdělávání se musí odehrávat v určitém čase, na určitém místě a za účasti kvalifikovaných lektorů. Tento typ vzdělávání dospělých osob je realizován prostřednictvím následujících forem, které plní zájmy a potřeby účastníků tohoto vzdělávání:

- **Informální forma vzdělávání dospělých** – představuje sebevzdělávání či sebeřízené učení za podpory dostupných zdrojů (odborná literatura, internet, masmédiá apod.
- **Formální a neformální forma vzdělávání dospělých** – zahrnuje formální a neformální organizace, které se specializují na poskytování vzdělávacích služeb v dané oblasti zájmu (univerzity třetího věku, akademie volného času apod.) a formální a neformální organizace, které svou činností vytváří sugestivní prostředí, jež uspokojuje zájem o nové informace (galerie, planetária, muzea apod.).
- **Kombinací všech vzdělávacích přístupů** – sebevzdělávání s odbornou pomocí ze strany institucí i jednotlivců. (Šerák, 2009, s. 51)

Přístup ke vzdělávání v rámci všech forem zájmového vzdělávání dospělých může být:

- **Individuální** (představující interakci účastník – vzdělavatel, která může být kooperativní, participativní či individualizovaná);
- **Skupinový** (aktivita přístupu účastníků, vzdělavatel působí v roli organizátora a facilitátora motivujícího účastníky);
- **Frontální** (vzdělavatel má roli přednášejícího a účastníci roli posluchačů);
- **Smíšený** (jedná se o kombinaci uvedených přístupů). (Šerák, 2009, s. 77)

Jednotlivé formy zájmového vzdělávání dospělých je možné též uskutečňovat prostřednictvím **jednorázových či cyklických bloků:**

- **Přednáška** se nejčastěji využívá v případě, kdy chceme oslovit velký počet účastníků. Jedná se o souvislý a systematický výklad. Dovoluje nám zvolit náročné téma a poskytnout ve velkém rozsahu nové poznatky. Další podobou přednášky je přednáška s diskusí, která nám na jedné straně přináší dostatek informací k řešení problémů a na straně druhé motivuje účastníky přednášky k diskusi tím, že některé problémy v přednášce nechává nedořešené
- **Kurz** je forma kolektivního vzdělávání, která umožňuje účastníkům osvojovat si pod vedením lektora odborné poznatky a praktické dovednosti. Kurz by měl mít pevnou osnovu a učební plán, pevné určení začátku a závěru kurzu. Jednotlivé kurzy můžeme rozdělit podle obsahově-tematického zaměření na kurzy:
 - **všeobecně vzdělávací** (např. výtvarné umění, společenské kurzy, sportovní kurzy)
 - **odborně vzdělávací** (např. jazykové kurzy, manažerské kurzy, prezentační dovednosti);
 - **praktické** (např. kurzy aranžování rostlin, gastronomie, keramický kurz)
- **Zájmový kroužek** je velmi rozšířená forma zájmového vzdělávání. Jde o dobrovolné sdružení jedinců, kteří mají stejnou zájmovou orientaci. Svoje dosavadní vědomosti a dovednosti si rozšiřují na základě společné poznávací činnosti. Můžeme je rozdělit na kroužky:
 - **naučné** (jazykové, počítačové, chovatelské pod.);
 - **technické** (modelářské, fotografické, tvorba webových stránek apod.);
 - **společenské** (šachové, čtenářské, křížovkářské apod.);
 - **sběratelské** (filatelistické apod.);
 - **umělecké** (dramatické, taneční, výtvarné, malba apod.);
 - **kroužky přátel nějakého umění;**
 - **sportovní a tělovýchovné** (plavecké, relaxační cvičení, atletické apod.)

Historický vývoj zájmového vzdělávání dospělých v českých zemích

- **Seminář** je založený na samostatné práci účastníků s literaturou a samostatném vystupování před skupinou. Účastník zde vystupuje v aktivní roli a při správném vedení podporuje tato forma rozvoj myšlení a posiluje odvahu vyjádřit vlastní názor.
- **Přednáškový cyklus** tvoří soustavu přednášek, které jsou tematicky sjednocené nebo na sebe navazují.
- **Přednáškový večer** jedná se o vzdělávací akci, kde vzdělavatel používá dialogické metody, které umožňují účastníkům přímý kontakt se vzdělavatelem.
- **Diskusní večery** a besedy se skládají z úvodního pojednání o dané problematice a následné diskuse. Je zde ovšem nutná aspoň částečná znalost problematiky ze strany účastníků.
- **Večery otázek** a odpovědí jsou zaměřené monotematicky nebo polytematicky. Účastníci kladou otázky k tématu (ústně nebo písemně) a vzdělavatelé je zodpovídají.
- **Debatní fórum** je charakteristické tím, že jde o vystoupení řečníka a jeho oponenta. Po tomto vystoupení mohou účastníci pokládat své otázky.
- **Filmové fórum** jedná se o diskusní formu, kde je řečník nahrazen filmem k danému tématu a účastníci poté diskutují pod kontrolou vzdělavatele.
- **Tematický večer** jedná se o kombinaci několika druhů činností a uměleckých žánrů (přednáška, krátký film, scénky, kvizy apod.) k určitému tématu. Uskutečňuje se podle scénáře a řídí ho konferenciér. Tematický večer je oddělen přestávkou, při níž si jeho účastníci mohou prohlédnout tematicky orientovanou výstavu.
- **Kviz** rozšiřuje zábavným způsobem vzdělanostní rozhled účastníků. Tato forma slouží také k doplňování a ověřování vědomostí. Soutěžní otázky mohou mít různou podobu.

Historický vývoj zájmového vzdělávání dospělých v českých zemích

- **Exkurze** její výhodou je názornost a spojitost s praxí. Umožňuje prostřednictvím prohlídky podnikových komplexů získat nové zkušenosti a poznatky.
- **Outward Bound** je zvláštní druh kurzu, který je založen na skutečnosti, že člověk si nejlépe pamatuje a vybavuje poznatky, které získá na základě svých zkušeností. Účastníci jsou zde vystaveni situacím, které od nich vyžadují mimo jiné rozhodnost a spolupráci s ostatními členy skupiny. Zahrnují např. jízdu na koních, pěší túry, horolezectví, plavbu na vodě apod. (Šerák, 2009, s. 67-76)

1.2.8. Instituce zájmového vzdělávání dospělých

Zájmové vzdělávání dospělých je zajišťováno pomocí specializovaných institucí, které poskytují vhodné zázemí, ale také organizační a personální zajištění jednotlivých forem tohoto typu vzdělávání dospělých osob. Podle Šeráka můžeme tyto specializované instituce rozdělit dle typu organizace, subjektu zřizovatele a územní působnosti.

Schéma č.3 Instituce zájmového vzdělávání dospělých

Typ organizace	Subjekt zřizovatele	Územní působnost
školy a školské instituce	stát a orgány státní správy	teritoriálně vymezené oblasti
neziskové organizace	kraje a obce	s širší regionální působností
komerční vzdělávací instituce	občanská sdružení a nadace	s celostátní působností
jednotlivé podniky	církevní a náboženské společnosti	
	soukromé subjekty	

Historický vývoj zájmového vzdělávání dospělých v českých zemích

Školy a školské instituce – mezi školské instituce, které realizují aktivity zájmového vzdělávání dospělých osob, můžeme zařadit:

- umělecké školy
- jazykové školy
- vysoké školy
- jazykové kurzy
- univerzity třetího věku
- programy celoživotního vzdělávání

Státní a krajské organizace – mezi tyto instituce řadíme:

- knihovny,
- galerie či muzea

V rámci zájmového vzdělávání dospělých organizují přednášky, besedy, řemeslné dílny, a to prostřednictvím expozic či doprovodných programů.

Nestátní neziskové organizace – mezi nejrozšířenějšími typy těchto organizací jsou **občanská sdružení**. Představují nejdůležitější a nejpočetnější typ institucí, kteří se zaměřují na poskytování zájmového vzdělávání dospělých. Prostřednictvím realizace doplňkových kurzů či edukačních aktivit spojených s ekologií, vědou, technikou či cestováním sdružují 00dospělé osoby se stejnými zájmy a cíli.

Komerční vzdělávací instituce – představují instituce poskytující své služby z čistě komerčních důvodů. Mezi ně můžeme zařadit instituce zaměřující se na:

- sportovní
- kulturní oblast (fitness centra, posilovny, taneční školy, školy bojových umění)
- poznávací oblast (poznávací zájezdy realizované cestovními kancelářemi)
- jazykově – vzdělávací oblast

(Šerák, 2009, s. 96) Jelikož nebyly pro zájmové vzdělávání dospělých připraveny Rámcové vzdělávací programy, záleží pouze na každé vzdělávací instituci, jakým způsobem a jakou formou bude toto vzdělávání dospělých osob realizovat.

II. Historická analýza zájmové vzdělávání dospělých v jejich dobovém pojetí, vymezení a specifikacích

2. Analýza vybraných dokumentů upravujících oblast zájmového vzdělávání

Cílem této kapitoly je analýza vybraných dokumentů upravujících oblast zájmového vzdělávání, a to v období od roku 1945 do současnosti, postihnou zásadní změny, které byly důležité pro její vývoj. Je důležité upozornit, že se jedná o dokumenty pouze oficiální, které byly vydány státem týkající se buď výhradně oblasti zájmového vzdělávání, nebo celé oblasti vzdělávání se zmínkami o zájmovém vzdělávání dospělých.

Jedná se o tyto dokumenty:

- ✓ *Dekret presidenta republiky o státní péči osvětové*
- ✓ *Soběslavský plán kulturně-osvětové činnosti*
- ✓ *Usnesení ÚV KSČ o dalším rozvoji a prohloubení ideové účinnosti osvětové práce*
- ✓ *Zásady mimoškolského vzdělávání obyvatelstva*
- ✓ *Národní program rozvoje vzdělávání v České republice „Bílá kniha“*
- ✓ *Strategie celoživotního učení a její Implementační plán*

2.1. Dekret presidenta republiky o státní péči osvětové

Dekret presidenta republiky č. 130/1945 Sb., ze dne 26. října 1945 o státní péči osvětové (dále jen „Dekret“), patří mezi dekrety vydávaných místo zákonů, a to v době, kdy ještě tehdejší Prozatímní shromáždění nemohlo plnit svou zákonodárnou funkci.

Dekret upravuje v § 1 až 7 organizační záležitosti týkající se státní osvětové péče. Jako hlavní orgán, který je zodpovědný za státní péči osvětovou určuje *Ministerstvo školství a osvěty*. Státní politickou výchovu časové povahy má na starosti *ministerstvo informací*. *Národní rada* ustanovuje, že státní osvětová péče je soustavnou kulturní a státně-politickou výchovou lidu, kterou vykonávají místní, okresní a zemské rady osvětové, na Slovensku pak místní a okresní rady osvětové a osvětová rada u pověřence pro školství a osvětu.

Osvětové rady jsou veřejnoprávní korporace a členství v nich je považováno za čestné. Pro případ jmenování do osvětové rady musí být provedeno tak, aby v nich byli zastoupeni pracovníci kulturních, odborových a zemědělských organizací a institucí. Místní, okresní a

Historický vývoj zájmového vzdělávání dospělých v českých zemích

zemské osvětové rady jsou výkonné orgány, které se přičleňují k národním výborům, kde kulturní referent národního výboru je zároveň předsedou osvětové rady. Národní rady zřizují Státní lidovýchovnou radu, která má působit jako poradní orgán.

Podle e § 9 a 10 ministr školství a osvěty zřídí návrh osvětových rad pro soustavnou kulturní a státně politickou výchovu lidu veřejné lidové osvětové školy nižšího, vyššího i nejvyššího stupně.

Materiální zabezpečení je zakotveno § 11, kdy služební místnosti potřebné pro provoz osvěty zajišťuje obec, náklady hradí stát a obce a okresy a země přispívají pravidelnými povinnými příspěvky.

Státní osvětová péče má dvě hlavní oblasti působnosti a to:

- ✓ *kulturní výchova lidu*
- ✓ *státně-politická výchova lidu*

Tento dekret vytvořil dobré předpoklady pro další vývoj a rozvoj osvěty, i když vzhledem k historickým událostem, a ke změně režimu, tento potenciál Dekretu nebyl naplněn. V roce 1948 sloužil jako nástroj ideologie KSČ. Z politického hlediska byla osvětová péče rozdělena mezi dvě ministerstva. Tento krok znamenal pro komunisty pojištění vlivu na tu část státní péče osvětové, která byla pro ně zásadní. Státní péče osvětová byla rozdělena následovně:

- ✓ **Ministerstvo informací**, které mělo na starosti státně politickou výchovu lidu.
- ✓ **Ministerstvo školství a osvěty**, pod které spadala oblast kulturní výchovy lidu.

2.2. Soběslavský plán kulturně-osvětové činnosti

V roce 1950 proběhl sjezd kulturně osvětových pracovníků českých krajů. Tehdejší ministr informací a osvěty Václav Kopecký na tomto sjezdu přednesl programový projev, jehož smyslem bylo zdůraznit tehdejší úkoly pro kulturně osvětové pracovníky a plán činnosti na rok 1951. V rámci programu Václav Kopecký vytýčil základní úkoly osvěty, mezi které patří:

- ✓ *kulturně osvětová pomoc lidu v budování socialismu a v boji o mír*
- ✓ *šíření vědeckého světového názoru a vědecko-osvětová propagace*
- ✓ *vytváření nových forem společenského života a péče o rozvoj lidové tvořivosti*

Historický vývoj zájmového vzdělávání dospělých v českých zemích

- ✓ *výstavba osvětového 34 aparátu lidové správy a koordinace veřejné činnosti dobrovolných kulturně osvětových složek*
- ✓ *kulturní pomoc občanům jiné národnosti*
- ✓ *péče o osvětové kádry*

Důraz klade k vybudování kulturních zařízení a klubů, které mají být zřizovány z místních hostinských a restauračních podniků a mají se stát centry nového kulturně společenského života. Zdůrazňuje počátky komunistického režimu, kde bylo nutné vybudovat osvětová zařízení a nyní je důležité se zaměřit na praktické zabezpečení osvětové péče. Vidí nutnost podpory lidové umělecké tvořivosti, které se projeví následovně vznikem hudebních, divadelních a recitačních kroužků. Co týče osvěty na venkově, chce se zaměřit na propagaci socialismu, a především na překonání zejména církevních reakčních vlivů.

Soběslavský plán kulturně-osvětové činnosti je prvním dokumentem po únorovém převratu, který se zaměřuje na oblast osvětové činnosti ve smyslu definování jejích cílů, výstavby osvětového aparátu a také definování středisek kulturně osvětové činnosti, které nahradí soustavu osvětových rad, osvětové besedy.

Z dokumentu je zřejmé, že cíle osvětové činnosti jsou jen obecné, v dokumentu nejsou uvedeny žádné specifické kroky, které by měly k požadovaným cílům vést. K důležitým cílům *Soběslavského plánu kulturně-osvětové činnosti patří:*

- budování nových forem společenského života
- boj o mír
- budování socialismu
- šíření vědeckého světového názoru
- demokratizace kultury
- trávení volného času v kolektivu ostatních občanů
- zaměření proti náboženství.

2.3. Usnesení ÚV KSČ o dalším rozvoji a prohloubení ideové účinnosti osvětové práce

Do Národního shromáždění byl předložen Ministerstvem školství a kultury. Hlavním ideovým zdrojem vypracovaného textu bylo usnesení ÚV KSČ o dalším rozvoji a prohloubení ideové účinnosti osvětové práce z května 1958. V rámci usnesení byly stanoveny hlavní cíle osvětové práce, také hlavní směry a její obsah. Již z názvu a určitých pasáží „*Usnesení ÚV KSČ o dalším rozvoji a prohloubení ideové účinnosti osvětové práce*“ lze soudit, že dokument z části reaguje na neuspokojivé výsledky plnění úkolů osvětové činnosti např:

„Vyskytují se projevy bezideovosti, nejsou ojedinělé případy úzce odborného pojetí zdravotnických a zemědělských akcí i všeobecnost a deklarativnost některých přednášek o vnitřní a zahraniční politice.“²⁵

Mezi základní cíle strategického dokumentu patří:

- ✓ *všestranně rozvíjet osobnost každého pracujícího člověka*
- ✓ *obohacovat člověka takovými znalostmi a vlastnostmi, aby se stal osobně šťastnějším a schopnějším žít v nové společnosti a pracovat pro její další rozvoj*
- ✓ *výchova všech pracujících k novému socialistickému vlastenectví*
- ✓ *výchova k proletářskému internacionalismu, k přátelství a pevné jednotě s pracujícími socialistických zemí a celého světa (ÚV KSČ, 1958, s. 5-6)*

Dokument klade důraz na dosažitelnost těchto cílů, jedině tehdy, je-li osvětová práce plně podřízena politice strany a svým zaměřením, metodami i formami své každodenní činnosti přispívá k plnění úkolů výstavby socialismu.

Osvěta je šířena pomocí tří hlavních směrů.

- šíření vědeckého světového názoru, vysvětlování a prosazování politiky strany
- zvyšování všeobecného a odborného vzdělání pracujících
- výchova uměním a v péči o bohatý společenský a kulturní život pracujících

²⁵ ÚV KSČ. *Usnesení ÚV KSČ o dalším rozvoji a prohloubení ideové účinnosti osvětové práce*. Praha: Ústřední výbor KSČ, 1958. str.5,

Ve strategickém dokumentu nalezneme i konkrétnější cíle osvěty, a to např:

- ✓ *boj proti nepřátelským ideologiím,*
- ✓ *šíření zásad marxismu-leninismu,*
- ✓ *výklad společenských a přírodních jevů, jako např. vývoj přírody, lidské společnosti, složení vesmíru nebo původ člověka a vysvětlování a propagace vnitřní politiky, (ÚV KSČ, 1958, s. 6-7)*

V celém dokumentu je patrná nutnost podřídit osvětu politice strany, jak jsem již výše uváděla. Můžeme jej např. vidět v důrazu na spolupráci národních výborů s dobrovolnickými organizacemi nebo deklarovaná potřeba více rozvinout kontrolu nad dobrovolnickými organizacemi. V dokumentu lze vyzorovat dvě roviny, které nejsou od sebe striktně odděleny ale jednotlivé cíle, úkoly a činnosti jimi prostupují. První rovina je zaměřena na rozvoj osobnosti každého člověka, druhá rovina zahrnuje cíle, které mají přínos pro stát a jsou nástrojem vštěpení ideologie společnosti.

Když se nyní zaměřím na zájmové vzdělávání dospělých, jsou v dokumentu uvedeny činnosti pracujících v kroužcích a kurzech, které by na jednu stranu měly vyhovovat osobním zájmům a na druhou stranu je ovšem třeba zmínit, že výběr těchto kurzů byl omezený tím, co strana považovala za vhodné. Jako příklad lze uvést jazykové lidové kurzy ruštiny, které byly pořádány ve spolupráci se Svazem československo-sovětského přátelství a které prosazovaly výuku ruského jazyka v Československu.

V dokumentu je prosazovaný kolektivní společenský život vesnice jako tomu bylo v Soběslavském plánu kulturně-osvětové činnosti. Totožné jsou i základní cíle osvětové činnosti.

Z mého hlediska se „*Usnesení ÚV KSČ o dalším rozvoji a prohloubení ideové účinnosti osvětové práce*“ vůbec nezabývá organizačním zabezpečením osvětové činnosti, pouze zmiňuje, že je činnost organizovaná národními výbory a dobrovolnými organizacemi lidu (ÚV KSČ, 1958, s. 4). Dokument stanovuje konkrétnější úkoly i obsah osvětové činnosti oproti Soběslavskému plánu a můžeme zde najít i konkrétní témata přednášek, které měly být organizovány.

2.4. Zásady mimoškolského vzdělávání obyvatelstva

Dokument „Zásady mimoškolského vzdělávání obyvatelstva“ byl vydán v roce 1972 Ministerstvem kultury ČSR jako reakci na XIV. sjezd KSČ. V rámci dokumentu je kladen důraz na společenský význam mimoškolského vzdělávání pro všestranný rozvoj socialistické společnosti. Dokument se zaměřil zejména na vymezení mimoškolského vzdělávání obyvatelstva, rozpracoval jeho charakteristické rysy a programové cíle. Shrnul institucionální zabezpečení mimoškolského vzdělávání a definoval jeho hlavní obsahové okruhy. Mimoškolské vzdělávání bylo podle Zásad mimoškolského vzdělávání obyvatelstva zařazeno **do jednotné soustavy, které tvoří:**

- ✓ *školský systém*
- ✓ *podnikový systém*
- ✓ *mimoškolský systém*

Hlavním cílem mimoškolského vzdělávání bylo rozvíjet socialistického člověka prostřednictvím uspokojování jeho kulturních zájmů a potřeb.

„Mimoškolské vzdělávání je určeno každému občanu od jeho dětství až po jeho poproduktivní období.“²⁶

V dokumentu je kladen důraz na návaznost výše uvedených systémů jednotné soustavy a na jejich proporcionální rozvoj. Mezi základní úkoly dokumentu mimoškolského vzdělávání patřilo prosazování a objasňování politiky KSČ, výchova k vědeckému světonázoru, uspokojování kulturních zájmů. Cílem bylo rozvíjet znalosti a dovednosti člověka dle jeho zájmů, pomáhat lidem bohatěji naplňovat volný čas, zároveň vychovávat člověka jako občana socialistické společnosti a zvyšovat jeho angažovanost a vysvětlovat politiku strany. (Ministerstvo kultury, 1972, str. 6–8)

Institucionální zabezpečení mimoškolského vzdělávání poskytovala kulturně výchovná zařízení klubového typu, jako jsou např. osvětové besedy, družstevní kluby. Dále potom knihovny, muzea, hvězdárny, botanické a zoologické zahrady. Tvorba plánu kulturně výchovné činnosti byla nadřazená národním výborům ve spolupráci lektorů, kteří zřizovali lidové akademie a řídili jejich činnost. Vzdělání a přípravu lektorů zajišťovala Krajská a okresní kulturní střediska. Řídícím orgánem zůstalo Ministerstvo kultury, které plnilo legislativní,

²⁶ MINISTERSTVO KULTURY. *Zásady mimoškolského vzdělávání obyvatelstva*. Praha: Ministerstvo kultury ČSR, 1972. str.3

Historický vývoj zájmového vzdělávání dospělých v českých zemích

koncepční, kontrolní, normativní, koordinační a inspekční funkci. (Ministerstvo kultury, 1972, str.8-11).

Součástí dokumentu je vytyčení **pět základních okruhů**, které definují, co by mělo být obsahem mimoškolského vzdělávání obyvatelstva.

- ✓ *sloužit jako nástroj světonázorové výchovy;*
- ✓ *vysvětlovat tehdejší politiku KSČ a socialistického státu a vést občany k angažovanosti;*
- ✓ *vychovávat člověka jako občana;*
- ✓ *umožňovat občanům získávat vědomosti dle jejich zájmů, a tak naplňovat volný čas;*
- ✓ *umožnit občanům získat určité manuální dovednosti v oblasti jejich zájmu*

Mimoškolské vzdělávání je charakterizováno jako dobrovolná volnočasová činnost, která slouží k naplnění zájmů každého občana, v každé fázi jeho života, rozvíjí jeho osobnost a dává příležitosti k poznávání.

S rozmachem myšlenky celoživotního vzdělávání v 70. letech 20. stol. Může být reakce na stále se zrychlující vědecký a technologický pokrok a nastupující proces globalizace.

2.5. Národní program rozvoje vzdělávání v České republice „Bílá kniha“

Národní program rozvoje vzdělávání (Bílá kniha) je dokument zpracovaný Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy v roce 2001. Bílá kniha nebyla prvním pokusem o komplexnější reformu v oblasti vzdělávacího systému v České republice. Bezprostředně mohu konstatovat, že navazovala na publikaci „*České vzdělávání a Evropa: strategie rozvoje lidských zdrojů v České republice při vstupu do Evropské unie*“. Tato publikace je rozbořením problému vzdělávacího systému v České republice ve vztahu k plánovanému vstupu ČR do EU. Obsahuje také doporučení a priority. Kromě obsahového zaměření je spjat s „Bílou knihou“ i podobným autorským kolektivem. Právem je tedy označována jako tzv. „*Zelená kniha*“, tedy jako jakýsi „analytický předchůdce“ Bílé knihy.

Dokument je rozdělen do čtyř kapitol a je pojat jako systémový projekt. Tématu vzdělávání se věnuje kapitola čtvrtá s názvem „*Vzdělávání dospělých*“. Úvodem této kapitoly se dokument věnuje vzděláváním dospělých jako integrální součást vzdělávací soustavy. Poukazuje

Historický vývoj zájmového vzdělávání dospělých v českých zemích

především na životní podmínky, které dávají občanům možnost nezávislého rozhodování o svém osobním životě, nebo na uspokojování zájmů v postproduktivním věku.

Kapitola rozlišuje tři hlavní části vzdělávání dospělých:

- ✓ *Vzdělávání dospělých, vedoucí k dosažení stupně vzdělání* – jedná se o studium dospělých ve všech druzích státních i nestátních středních, vyšších a vysokých škol.
- ✓ *Další profesní vzdělávání* – zde patří především nepovinné rekvalifikační kurzy, kvalifikační a rekvalifikační kurzy uchazečů o zaměstnání.
- ✓ *Ostatní součásti vzdělávání dospělých* – jako jsou např. zájmové vzdělávání, občanské vzdělávání, vzdělávání seniorů apod.

Dokument zároveň definuje hlavní problémy související se vzděláváním dospělých v České republice. Za zásadní problém považuje neexistenci jednotného právního rámce, 42 který by upravoval oblast vzdělávání dospělých, což v praxi znamená, že neexistuje orgán, který by byl odpovědný za systematický rozvoj této oblasti. (MŠMT ČR, 2001, s. 80)

Co se týče rozsahu věnovanému oblasti vzdělávání dospělých v ČR, lze konstatovat, že vzdělávání dospělých není oblast, kterou by stát vnímal jako prioritu. Celý dokument má okolo devadesáti stran a problematice vzdělávání je věnována pouze jedna kapitola, která čítá pět stran.

Co se týče podkapitoly 6. *Zájmové a občanské vzdělávání v dospělosti*, lze pozitivně hodnotit návrh, který navrhuje, aby výdaje občana na vzdělávání, a to nejen na zájmové vzdělávání, nýbrž na vzdělávání, které spadá do kteréhokoliv vzdělávání dospělých, se staly odečitatelnou položkou ze základu daně z příjmu fyzických osob. (MŠMT ČR, 2001, s. 84)

Doporučení (MŠMT ČR, 2001, s. 84):

- ✓ *Vytvořit právní rámec pro rozvoj vzdělávání dospělých*
 - Vymezit pravomoci a odpovědnosti nejvýznamnějších aktérů rozvoje vzdělávání dospělých (stát, zaměstnavatelé, odbory, obce a regiony, profesní orgán
 - Stanovit pravidla financování hlavních součástí vzdělávání dospělých
- ✓ *Vypracovat a zavést soustavu finančních a nefinančních pobídek*
 - pro zaměstnavatele, aby jejich výdaje na vzdělávání zaměstnanců byly vyšší a efektivnější
 - pro zaměstnance, aby v co největší míře vstupovali do kvalifikačního a rekvalifikačního vzdělávání

Historický vývoj zájmového vzdělávání dospělých v českých zemích

- pro poskytovatele vzdělávání, aby byli zainteresováni na rozšiřování nabídky vzdělávání a usnadňování přístupu k němu pro různé cílové skupiny
- pro jednotlivce, aby se zvyšoval jejich zájem o vzdělávání.
- ✓ **Založit mechanismy systémového rozvoje vzdělávání dospělých, zaměřené zejména na**
 - zajišťování kvality, akreditace a certifikace
 - informační systém a podpůrné systémy
 - výzkum vzdělávání dospělých
 - rozšíření základny pro přípravu a další vzdělávání odborných pracovníků ve vzdělávání dospělých, metodické a poradenské služby

Z výše uvedeného doporučení, lze soudit, že oblast zájmového vzdělávání není považována za zásadní. V rámci dokumentu nejsou definovány žádné cíle, které by se týkaly zájmového vzdělávání dospělých na rozdíl od jiných oblastí vzdělávání. Doporučení jsou pouze povrchní a obecná, týkající se spíše nutnosti zvýšit povědomí o celoživotním učení v rámci společnosti.

Se změnou režimu je jasně patrná změna role státu, který není už v roli zajišťovatele dalšího vzdělávání pro všechny, neurčuje jeho cíle, funkce ani obsah. Zájmové vzdělávání dospělých stát zcela podporuje, jedná se však o podporu pouze deklarativní.

2.6. Strategie celoživotního učení a její Implementační plán

Tento strategický dokument byl vládou schválen v roce 2007. Podle Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy má dokument sloužit jako zdroj informací pro laickou i odbornou veřejnost. Strategie celoživotního učení je publikace, která má čtyři části. První část se zabývá konceptem celoživotního učení, druhá část je zaměřena na analýzu současného stavu a třetí strategická část uvádí návrhy opatření a vize pro celoživotní učení v ČR. Čtvrtá a poslední část publikace se zabývá provázaností těchto návrhů opatření s vybranými operačními programy ČR pro období 2007–2013.

Celoživotní učení v oblasti dalšího vzdělávání, kde spadá i zájmové vzdělávání dospělých, identifikuje v rámci analýzy současného stavu hlavní překážky a problémy, se kterými je třeba se potýkat. Dokument uvádí zásadní překážky dalšího vzdělávání, a to zejména překážky finanční a systémové. Velký problém je špatná informovanost o možnostech dalšího vzdělávání a souběžně neexistující žádné finanční stimuly např. v podobě daňových úlev. Ze strany vlády je míra podpory nedostačující. Na druhou stranu rozmanitost a pestrost nabídky zájmového

Historický vývoj zájmového vzdělávání dospělých v českých zemích

vzdělávání a velký věkový rozptyl jeho účastníků jsou považovány v rámci analýzy současného stavu rozvoje celoživotního učení za silné stránky. (MŠMT ČR, 2007, s. 45–49)

Ve strategickém dokumentu jsou definovány návrhy opatření, jejichž úkolem je naplňovat jednotlivé strategické směry rozvoje celoživotního učení. Z oblasti dalšího vzdělávání mohou uvést např. návrh opatření nutnosti podpory právě zájmového a občanského vzdělávání.

„rozvinout nabídku dalšího vzdělávání podle potřeb klientů a zajistit dostupnost vzdělávacích příležitostí“²⁷

Implementační plán Strategie celoživotního učení byl vládou schválený v roce 2009. Součástí Implementačního plánu jsou konkrétní opatření, která by měla vést k cílům definovaným v rámci Strategie celoživotního učení. V tomto dokumentu nalezneme pouze jediný cíl a rozpracované opatření v Implementačním plánu, které se týká zájmového vzdělávání dospělých v ČR.

„podporovat rozvoj zájmového a občanského vzdělávání.“²⁸

Zájmové vzdělávání definuje následovně:

„... je iniciováno zpravidla jednotlivcem a slouží především pro rozvoj jeho individuálních zálib a trávení volného času. Zároveň však představuje potenciál pro možné rozšiřování profesních kompetencí a přispívá jak ke kultivaci jednotlivce, tak společnosti.“²⁹

MŠMT ČR (2008, s. 102) navrhuje, aby podpora směřovala do oblasti zájmového vzdělávání znevýhodněných skupin, čímž by bylo podpořeno aktivní trávení jejich volného času a sociální integrace.

Když se pokusím o srovnání dokumentů *„Bílá kniha“* a *„Strategie celoživotního učení a Implementační plán“*, mohu říct, že na rozdíl od Bílé knihy se dokument snaží o komplexní analýzu stavu celoživotního učení a navrhuje, aby stát zajišťoval dostupnost dalšího vzdělávání. V obou uvedených dokumentech zůstává trend nezasahování státu do obsahu zájmového

²⁷ MŠMT ČR. *Strategie celoživotního učení ČR*. Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2007. str.73, ISBN 978-802-5422-182.

²⁸ MŠMT ČR. *Implementační plán Strategie celoživotního učení ČR* [online]. Praha: MŠMT, 2008, str.99 [cit. 2021-09-07]. Dostupné z: http://www.msmt.cz/file/10201_1_1/download/

²⁹ MŠMT ČR. *Implementační plán Strategie celoživotního učení ČR* [online]. Praha: MŠMT, 2008, str.100 [cit. 2021-09-07]. Dostupné z: http://www.msmt.cz/file/10201_1_1/download/

Historický vývoj zájmového vzdělávání dospělých v českých zemích

vzdělávání dospělých, z funkcí zájmového vzdělávání vyzdvihuje funkci integrační. Jedná se pouze o doporučení, zcela chybí praktický dopad.

Co se týče samotného analyzovaného dokumentu, tak vidí zájmové vzdělávání jako prostředek kultivace jednotlivce a společnosti, zároveň stejně jako Bílá kniha zdůrazňuje možnost využít nabyté znalosti a dovednosti v profesním životě. Chtěla bych podotknout, že lze usoudit, že oblast zájmového vzdělávání dospělých zůstává na okraji zájmu státu, který tuto oblast nepovažuje za prioritu.

3. Institucionalizace zájmového vzdělávání dospělých v českých zemích v období od roku 1945 do současnosti

Kapitola pojednává o vývoji institucionálního zabezpečení zájmového vzdělávání dospělých v českých zemích. Zaměřuji se především na míru centralizace v jednotlivých etapách vývoje, organizace, které měly zájmové vzdělávání na starosti, na způsob financování a realizaci vzdělávacích akcí v kontextu zájmového vzdělávání v českých zemích.

I. Období 1945-1948

Poválečné období a jeho institucionální zabezpečení zájmového vzdělávání bylo určeno především *Dekretem presidenta republiky o státní péči osvětové*. Tento dekret ustanovuje Ministerstvo školství a osvěty a Ministerstvo informací zodpovědné za celou oblast osvětové péče. Upravovalo pouze sféru státně politické výchovy časové povahy. Byly zřízeny místní, okresní a zemské osvětové rady. Místní osvětové rady byly „výkonné orgány státní péče osvětové“, které se přičleňují k národním výborům. Dekret také zřídil Státní lidovýchovnou radu, která měla zajišťovat oblast osvětové péče z hlediska poradního. Kvalifikace lidovýchovných pracovníků byla dána taktéž dekretem, které mělo probíhat na vysokých a odborných školách. Co se týče materiálního a personálního zabezpečení, tak tato oblast byla zajišťována státem. V dekretu se uvádí, že osobní náklady státní péče hradí stát. V tomto období zajišťují osvětovou práci také nestátní organizace např: Sokol, Orel, Dělnická akademie nebo Socialistická akademie.

II. Období 1949-1989

Už během druhé světové války se komunisté připravovali na převzetí moci v zemi. Úzce spolupracovali se Sovětským svazem a v obnoveném Československu se snažili narušovat činnost ostatních stran. Důležitým mezníkem v historii komunismu jsou únorové události roku 1948, kdy nastala vládní krize. Následně dochází k sérii událostí, které vedou k úplnému převzetí moci ve státě komunistickou stranou. Události byly završeny 25. února, dnem, kdy byla podána demise nekomunistických ministrů. Vládnoucí komunistický režim je charakteristický prohloubením centralizace s cílem kontrolovat, a to nejen oblast osvětové činnosti. V roce 1950 bylo vládou nařízeno zrušení osvětových rad a pravomoci těchto orgánů převzaly národní výbory a také byly zřízeny osvětové besedy. Důležitým obsahem osvětové činnosti je soustavné šíření vědeckého světového názoru, boj proti buržoazním ideologiím a proti přežitkům v myšlení lidí, vysvětlování a prosazování politiky Komunistické strany Československa směřující k dovršení výstavby socialismu a k upevnění světového míru.

Mezi důležité legislativní dokumenty patří *zákon č. 52/1959 Sb., o osvětové činnosti*, který uvádí, že veškerou osvětovou činnost vyvíjejí národní výbory, společenské organizace sdružené v Národní frontě, jednotná zemědělská družstva, vědecké, umělecké a jiné kulturní instituce a složky ozbrojených sil.

Plánovací a evaluační funkci mají na starost národní výbory, které zároveň tvoří i podmínky pro rozvoj osvětové činnosti ve svém regionu. **Hlavní zodpovědnost** má Ministerstvo školství a kultury. Osvětový zákon definuje tři typy osvětových zařízení, těmi jsou:

- ✓ *osvětová zařízení klubového typu,*
- ✓ *vzdělávací a poradenská střediska*
- ✓ *specializovaná osvětová zařízení*

Osvětová zařízení klubového typu patří mezi základní článek osvětové činnosti, kam spadají:

- ✓ osvětové besedy
- ✓ společenské organizace
- ✓ družstevní kluby

Historický vývoj zájmového vzdělávání dospělých v českých zemích

Mezi *specializovaná osvětová zařízení* patřily např.

- ✓ lidové hvězdárny a planetária,
- ✓ botanické zahrady
- ✓ zoologické zahrady

Vzdělávací střediska a jejich výchovné působení bylo legislativně ukotveno v roce 1959 *zákonem č. 53/1959 Sb., o jednotné soustavě knihoven a zákonem č. 54/1959 Sb., o muzeích a galeriích.*

Mezi důležité zájmové organizace, které byly sdružené v rámci Národní fronty bezesporu patřilo:

- ✓ *Revoluční odborové hnutí,*
- ✓ *Český svaz družstevních rolníků,*
- ✓ *Svazarm*
- ✓ *Československý svaz tělesné výchovy,*
- ✓ *Československá vědeckotechnická společnost,*
- ✓ *Socialistická akademie*
- ✓ *Svaz československo-sovětského přátelství*

Výzkumnou, metodicko-poradenskou, dokumentační a ediční funkci v oblasti osvětové práce vykonával Masarykův lidovýchovný ústav, který byl v prosinci 1951 přejmenován na Výzkumný lidovýchovný ústav. V roce 1957 byl zrušen a vzniká nový Osvětový ústav. Pro oblast kultury byl založen v roce 1961 Ústřední dům lidové umělecké tvořivosti.

Osvětová činnost v období komunismu přispívá ke zvyšování všestranného vzdělání pracujících, k výchově uměním a k vytváření podmínek pro bohatý kulturní a společenský život.

III. Období demokracie

Po roce 1989 dochází ze strany státu zproštění role zajišťovatele vzdělávání dospělých a neexistuje žádný právní rámec, který by upravoval tuto oblast. Neexistuje žádný jednotný systém a z tohoto důvodu je oblast vzdělávání dospělých neorganizovaná. Jednotlivé oblasti vzdělávání dospělých přísluší různým ministerstvům. Osvětový zákon z roku 1959 je v roce

Historický vývoj zájmového vzdělávání dospělých v českých zemích

1992 bez náhrady zrušen, a to účinností zákona č. 165/1992 Sb., kterým se zrušují některé právní předpisy z odvětví kultury.

„Stát řešil pouze problémy, které mohly narušit tržní rovnováhu nebo způsobit sociální napětí. Proto začal provádět aktivní politiku zaměstnanosti, ve které významná role byla připisována i rekvalifikačnímu vzdělávání, pro které stát vytvořil podmínky organizační i ekonomické. Zcela mimo zájem státu zůstalo vzdělávání zájmové (sociokulturní), ale i soukromé iniciativy v dalším profesním vzdělávání.“³⁰

Co se týče nabídky vzdělávacích aktivit v české republice, můžeme najít spoustu různých organizací a institucí, které se zabývají zájmovým vzděláváním a existuje velké množství možností, jak uspokojit naše zájmy. Organizace a instituce zabývající se zájmovým vzděláváním dospělých v české republice, lze kategorizovat na základě mnoha proměnných. Liší se od sebe oblastí činnosti, na kterou se zaměřují, ale také charakterem, do jaké míry se věnují přímo oblasti vzdělávání. Když se zaměříme na poskytování zájmového vzdělávání z hlediska typu instituce, můžeme je dělit na:

✓ *školy a školské instituce*

Tyto instituce nabízejí kurzy celoživotního vzdělávání, kam spadají také univerzity třetího věku, které jsou zaměřeny na zájmové vzdělávání seniorů.

✓ *komerční organizace*

Komerční organizace nabízí velké množství různých vzdělávacích kurzů, a to ve všech oblastech zájmového vzdělávání.

✓ *neziskové nestátní organizace*

Nabídky zájmových vzdělávacích kurzů nemusí být jejich hlavní činností a jsou většinou úžeji zaměřené.

✓ *veřejné instituce*

Jsou knihovny, muzea nebo galerie, které obvykle nemají vzdělávání jako primární činnost, ale doplňkově se jí věnují.

³⁰ PALÁN, Zdeněk a Ladislav RÝZNAR. *Vzdělávání dospělých a Evropa*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2000. s.18-19. ISBN 80-7041-879-6

4. Charakteristické rysy, funkce a cíle zájmového vzdělávání dospělých v českých zemích v etapách vývoje

Cílem této kapitoly je zjistit charakteristické rysy, funkce a cíle zájmového vzdělávání dospělých v českých zemích v jednotlivých etapách jejího vývoje, a to pomocí analýzy dobových strategických dokumentů. Těmto strategickým dokumentům a její analýze jsem se věnovala v druhé kapitole této diplomové práce. V dobových dokumentech můžeme najít doporučené formy vzdělávání, jejich metody, pomocí kterých by se mělo dosáhnout stanoveného cíle. Zaměřím se na deklarované funkce zájmového vzdělávání dospělých v jednotlivých etapách vývoje a na jejich cíle, které byly v rámci dobových dokumentů definovány.

4.1. Období 1945-1948

Státní režim Československa v období 1945-1948 byl označován za lidově demokratický, který se vyznačoval omezenou pluralitou, neexistencí opozice, výraznou mobilizací veřejnosti a infiltrací mocenské strany KSČ s totalitními záměry. Pro toto období je charakteristický důraz na demokratizaci kultury, a především demokratizaci vzdělávání. Na prvním zasedání vlády v roce 1945 by schválen *Košický vládní program*, který jako první definoval zaměření a cíle zájmového vzdělávání dospělých v české republice. V rámci tohoto programu byl jasně kladen důraz na demokratizaci vzdělávání, na dostupnost vzdělávání a přístup ke kultuře, což znamenalo, že vzdělávání a kultura by měly být dostupné co nejširší vrstvě obyvatelstva a měly by sloužit hlavně lidu a národu, neměly by být elitní.

Na *Košický vládní program* navazuje již výše zmíněný a analyzovaný dokument *Dekret presidenta republiky ze dne 26. října 1945 o státní péči osvětové*, který už specifikuje a stanovuje hlavní funkci osvětové péče, kterou měla být zejména funkce výchovná. Osvětová péče se měla ubírat dvěma směry, a to směrem *státně politickou výchovou* a *kulturní výchovou lidu*. Dá se říct, že charakteristickým rysem tohoto období je, že stát zajišťuje zájmové vzdělávání, a to jak z hlediska **materiálního** zabezpečení, tak z hlediska **koncepčního** a **organizačního**.

Historický vývoj zájmového vzdělávání dospělých v českých zemích

Mezi hlavní cíle období 1945-1948, které jsou obecněji definovány v rámci *Dekretu presidenta republiky*, lze zařadit především **zvyšování národního uvědomění a popularizaci kultury, zvýšení osobního uspokojení a štěstí**. Aby byl stanovený cíl osvětové práce naplněn, doporučuje se organizovat návštěvy výstav, přednášky o dějinách umění v ČSR, hudební večery s výkladem, večery komorní hudby, nebo výklady o skladatelích. Kulturní výchova by měla být přístupná všem, zaměřit se také na popularizaci umění a dále prohlubovat vzdělávání ve všech oborech, tím vychovat harmonického člověka, který je pro společnost užitečný.

Osvětová práce v poválečném období je zcela ovlivněna historickými událostmi. Zde mohou zdůraznit např. deklarovanou *obranu národa proti utlačovatelům*, kde je zřejmý odkaz na okupaci nacistickými vojsky z druhé světové války. Osvětová práce je centralizovaná a organizovaná státem.

Je zřejmé, že v tomto období je stát zodpovědný za vedení osvětové práce, vzdělávání a výchovu všech svých obyvatel. Osvětová práce je ze strany státu posunuta do popředí svých zájmů a osvěta je nazývána lidovými výchovami. Stát poskytuje vzdělávání v oblasti občanského vzdělávání, tak v oblasti vzdělávání kulturního.

4.2. Období komunismu

Mezi 17 a 25. únorem roku 1948 dochází v Československu ke komunistickému státnímu převratu, který tak vedl ke připojení Československa k sovětskému mocenskému bloku. Následný útlak českého a slovenského obyvatelstva vedl, a zapříčinil ekonomický úpadek země a značnou emigraci obyvatelstva. Komunistická strana převzala vládu a naše společnost začala žít v totalitním režimu. Osvětová péče zůstává v rukou státu a osvěta se stává prostředkem na ideovou převýchovu národa. Osvěta se dostala do centra zájmu státu a je využívána jako politický prostředek na vybudování socialistické společnosti. Pro vybudování socialismu a její společnosti je pro stát nezbytný rozvoj schopností a dovedností každého pracujícího.

Charakteristickým rysem období komunismu je systém kontroly společnosti prostřednictvím centrálního řízení. Z tohoto důvodu je logické, že i státní osvětová péče bude centralizovaná. Nezbytným předpokladem pro kontrolu společnosti a šíření informací je kolektivní trávení volného času a centrální řízení osvětové péče pro daný režim žádoucí. Rysy vzdělávání dospělých zůstávaly během trvání komunistického režimu stejné. Cíle, formy a obsah vzdělávání byly ovlivňovány politickým a společenským vývojem.

Historický vývoj zájmového vzdělávání dospělých v českých zemích

Mezi první dokumenty po únorovém převratu patří *Soběslavský plán kulturně osvětové činnosti*, který je zaměřen na definování cílů, výstavby osvětového aparátu a také na definování středisek kulturně osvětové činnosti, které nahradí soustavu osvětových rad. Cíle osvětové činnosti jsou v dokumentu jen obecné, nejsou zde uvedeny žádné specifické kroky, které by měly k požadovaným cílům vést. V dokumentu můžeme ale vyzorovat hlavní oblasti a směry, kterým se osvětová péče měla věnovat. Mezi hlavní oblasti, které následně definovaly specifické cíle, a především pak obsah daných vzdělávacích akcí patří:

- ✓ *Osvěta jako prostředek budování socialismu*
- ✓ *Šíření marxismu-leninismu*
- ✓ *Podpora lidové tvořivosti*
- ✓ *Kolektivní trávení volného času*
- ✓ *Boj proti náboženství*
- ✓ *Zaměření na vesnice*
- ✓ *SSSR jako vzor*

Oblast osvěty jako *prostředek budování socialismu* je vnímána jako prostředek budování nové socialistické společnosti. Činnost směřovala k budování socialismu, která byla nadřazená ostatním cílům, lze jí tak chápat jako komplexní hlavní cíl. Ostatní cíle byly podřazené a chápány tak, že k jejich naplnění dojde tehdy, až po naplnění cíle vybudování socialismu.

Kopecký ve svém projevu zmiňuje, že prvním úkolem kulturně-osvětové činnosti je budování socialismu a „boj proti imperialistickým podněcovatelům nové války“.³¹

„Dnes je osvětová práce bojovým prostředkem a nástrojem pravdy, bojovým prostředkem dělnické třídy a pracujícího lidu proti všem nepřítelům a podněcovatelům války. Je nepřemožitelná, poněvadž je pravdivá, poněvadž se opírá o vědecký světový názor dělnické třídy. Může směle odčiňovat to, co způsobila československá buržoasie, která úmyslně tupila národní city, působící revolučně, snižovala národní kulturu, aby mohla vychvalovat a napodobovat všechno cizí, západní. Přitom nepřála opravdové kultuře ani osvětě a dovedla ji přezírat a snižovat.“³²

³¹ KOPECKÝ, Václav. *Soběslavský plán kulturně osvětové činnosti*. Praha: Ministerstvo informací a osvěty, 1950. str.7

³² NOSOVSKIJ, Jefim Jakovlevič. *Kulturně osvětová práce na vesnici: sborník materiálu na pomoc pracovníkům vesnických kult. osv. institucí: zkušenosti ze SSSR*. Praha: Ministerstvo informací a osvěty, 1950. str.4

Historický vývoj zájmového vzdělávání dospělých v českých zemích

Oficiální státní a strategickou ideologii představoval *marxismus-leninismus*, jehož šíření již definoval jako hlavní cíl už Václav Kopecký ve svém projevu na sjezdu kulturně osvětových pracovníků. Doporučoval přednášky o marxisticko-leninské teorii a dějinách komunistické strany.

Podpora lidové tvořivosti úzce souvisí s demokratizací kultury, která byla prosazována v Košickém vládním programu. Kultura má být dostupná všem lidem v pasivní formě a mají se společně zapojit do kulturní tvorby, a tak jí spoluvytvářet. Lidská tvořivost je zaměřena na budování národního uvědomění a k posílení naší kultury, která byla v době okupace potlačována. S podporou lidové tvořivosti úzce souvisí *kolektivní trávení volného času*. Společenský život obyvatelstva je organizovaný, pořádají se lidové slavnosti a zábavy.

Pro toto období je typické *zaměření osvětové práce na vesnice*. V rámci strategických dokumentů je zaměření na vesnici velmi vyzdvihováno, a to z důvodu obav s větší izolací vesnic od celkového společenského a politického dění, což by mohlo vést k menší možnosti kontroly společnosti.

Komunistická ideologie byla zaměřena na ateismus, proto z jedním cílů byl *boj proti náboženství* a tím podpora šíření poznatků ze společenských a přírodních věd. Tento cíl nebyl v žádném případě nějak skrytý či zamlčovaný, ba naopak je přímo deklarovaný a tvořil jeden z hlavních cílů osvětové práce v českých zemích. Prosazování ateismu mělo i jiný rozměr než jen snahu o ovládnutí společnosti, kde by mohla církev představovat velkou překážku komunistického režimu. Církev představovala pro komunistický režim zpáteční a Habsburskou monarchii. Velkou snahou KSČ bylo sepnutí s tradicemi společnosti a posílení národního cítění.

Co se týče hlavních cílů v tomto období lze ve strategických dokumentech identifikovat dva hlavní směry osvětové péče, a to směr politickovýchovný a směr kulturní. Kladl se důraz zejména na trávení času v kolektivu, což mělo podporovat mimo sdružování v klubech a kroužcích. Osvětovou péčí prostupovala idea budování socialismu na základech marxismu-leninismu, čímž se řídil i doporučený obsah vzdělávání. Ve všech oblastech osvětové péče byl kladen odkaz na sovětský vzor. *SSSR jako vzor* se následně aplikoval do všech oblastí československé společnosti. Byli tak prosazovány např: jazykové kurzy s výukou ruštiny, sovětské písně tvořily základ repertoaru pěveckého sboru umělecké lidové tvořivosti.

4.3. Období demokracie

V 60. letech 20.století se postupně vzdělávací činnost začíná orientovat více na samotné vzdělávání, které má přispět k všestrannému harmonickému rozvoji člověka. Osvětová práce kladla důraz na *celoživotní charakter vzdělávání, harmonický rozvoj osobnosti*, dochází ke *změně v terminologii a roli státu* ke vzdělávání dospělých. V tomto období si můžeme všimnout i *nových témat* zaměřené na vzdělávání vedoucí k všestrannému rozvoji člověka.

Změnu v terminologii je možné pozorovat ve strategických dokumentech, kde dochází k upouštění termínu osvěta, či osvětová péče a začíná se hovořit o mimoškolním vzdělávání pracujících, mimoškolním vzdělávání dospělých nebo o zájmovém mimoškolním vzdělávání. Mimoškolní vzdělávání je definováno jako:

„záměrnou, společensky organizovanou činnost“, která „uspokojuje zájmy, vytváří podmínky pro sebevzdělávání a uspokojuje společenskou potřebu neustálého zvyšování kulturnosti a vzdělanosti“³³

Je kladen důraz na mimoškolní vzdělávání dospělých a zájmové vzdělávání dospělých. Ve strategických dokumentech je i jasně vymezeno vůči vzdělávání formálnímu a profesnímu. Navzdory ke změně zůstává stále přítomný i ideologický základ vzdělávání, který je v rámci *Zásad mimoškolního vzdělávání obyvatelstva* definován že:

„mimoškolní vzdělávání realizuje specifickým způsobem všechny hlavní směry kulturně výchovné činnosti (objasňování a prosazování politiky komunistické strany a socialistického státu, světonázorovou výchovu, estetickou výchovu, uspokojování a rozvíjení kulturních zájmů, vytváření socialistického životního prostředí)“³⁴

Celoživotní charakter vzdělávání se objevuje v kontextu s vědeckotechnickou revolucí a zrychleného vývoje ve společnosti, která tak odráží celosvětové trendy ve vzdělávání ve své době. Vzdělávání, a tedy i výchova společnosti je celoživotní nutností.

Základním zajišťovatelem vzdělávání je **v roli státu** a vzdělávání je neustále centralizované, ale můžeme si všimnout určitých změn. Změna v roli státu spočívá v tom. Že stát pouze zajišťuje a plní funkci kontrolní, primárním cílem státu je vytvářet příležitosti pro osobní rozvoj obyvatel

³³ PETRÁŇ, Rudolf a POSPÍŠIL, Oldřich. *Aktuální otázky mimoškolního vzdělávání pracujících v ČSSR*. Praha: Osvětový ústav, 1965. str.114

³⁴ MINISTERSTVO KULTURY. *Zásady mimoškolního vzdělávání obyvatelstva*. Praha: Ministerstvo kultury ČSR, 1972. str.4

Historický vývoj zájmového vzdělávání dospělých v českých zemích

na základě jejich zájmů a preferencí. S tím souvisí i změna témat akcentovaných v rámci publikací zabývajících se mimoškolským vzděláváním. Nově vznikají témata zabývající se ochranou životního prostředí, ochranou přírody, výchovou k rodičovství. Pro toto období je typický odklon od ideologických cílů mimoškolského vzdělávání a zaměření na vzdělávání vedoucí k všestrannému rozvoji člověka. Stát postupně přestává vnímat mimoškolské vzdělávání dospělých jako prioritu. Autor Šimek ve své knize *Mimoškolské vzdělávání dospělých jako součást kulturně výchovné činnosti* zmiňuje i důležitost vzdělávání seniorů, která je státem opomíjena.

*„Domníváme se proto, že významným úkolem kulturně výchovné činnosti je vytvářet pro starší občany vhodné podmínky k realizaci jejich zájmů, přispívat k překonání pocitu izolace a vytváření nových vztahů a vhodnou programovou nabídkou podněcovat nové zájmy“.*³⁵

4.4. Období po sametové revoluci a současnost

Po Sametové revoluci v roce 1989 dochází k rozložení vzdělávacího systému. Většina právních norem v oblasti vzdělávání dospělých byla zrušena a stát se zprošťuje role zajišťovatele vzdělávání dospělých. Obecně lze konstatovat, že v rámci vzdělávání v období po sametové revoluci po současnost dochází k *demokratizaci* a *decentralizaci vzdělávání*. Neexistuje žádný právní rámec, který by upravoval oblast vzdělávání dospělých, logicky neexistuje ani jednotný systém.

Vzdělávání v uplynulých letech od roku 1989 probíhalo v turbulentním sociálně-ekonomickém prostředí společnosti, což s odrazilo i ve formování vzdělávací politiky v České republice i na vývoji vzdělávací soustavy. Zrušení státního monopolu na vzdělání umožnilo vzniku nestátních, soukromých a církevních škol. Postupně vznikají nové studijní nabídky, nové obory a nové druhy a typy škol. Rozhodovací pravomoce se přesouvají z celostátní úrovně na školy.

Po listopadu 1989 můžeme zaznamenat prudký rozvoj studijních oborů a vzdělávacích programů, které byly často kombinovány podle poptávky po vzdělání ze strany trhu práce a rodičů. Bohužel ze strany zaměstnavatele jsou tyto vzdělávací programy neprůhledné a nikým

³⁵ ŠIMEK, Milan. *Mimoškolské vzdělávání dospělých jako součást kulturně výchovné činnosti*. Praha: Ústav pro výzkum kultury, 1974. str.54

Historický vývoj zájmového vzdělávání dospělých v českých zemích

nekontrolovatelné a není možno zajistit jejich sledování a zajištění standardní kvality, což mělo za příčinu omezení tvorby nových programů.

Oblast zájmového vzdělávání v současné době utváří pestrá škála institucí a organizací, která nabízí různorodé vzdělávací aktivity. Právě pestrá nabídka vzdělávacích aktivit v oblasti zájmového vzdělávání patří mezi silné stránky současného stavu, a to vzhledem ke svobodě výběru témat, forem a metod je nabídka mnohem širší než v době komunismu, kdy byly právě tyto aspekty vzdělávání centrálně určované. Bohužel, že v současné době neexistuje žádný legislativní rámec, který by tuto oblast upravoval a neexistuje žádný informační systém ve kterém by se lidé dozvěděli o nabídce zájmových kurzů, může v určitých regionech nastat situace, že lidé nemají přístup k zájmovým kurzům.

Mezi charakteristické znaky, které popisují současný stav zájmového vzdělávání v České republice patří *změna role státu*, *neexistence legislativního rámce* oblasti zájmového vzdělávání, *tržní systém* současné doby a *vidět zájmové vzdělávání dospělých utilitárně*, tedy jako prostředek k získání lepší profesní kvalifikace.

Charakteristickým znakem zájmového vzdělávání v současné době je i *idea celoživotního učení*. Tato myšlenka je zmíněna i v rámci strategického dokumentu *Memoranda o celoživotním učení*, kde se uvádí, že by co nejvíce lidí mělo mít příležitost k celoživotnímu učení a že by měl být zajištěn přístup k informacím o možnostech učení se v průběhu celého života.³⁶

Koncept celoživotního učení určuje nejen směr vzdělávání v České republice, klade důraz na zlepšování kvalifikace a na tradici celostního rozvoje člověka. Také zdůrazňuje harmonický rozvoj osobnosti a vzdělávání jako prostředek ke zlepšení kvality života, což jsou právě ty oblasti, které jsou rozvíjeny prostřednictvím zájmového vzdělávání.

³⁶ COMMISSION OF THE EUROPEAN COMMUNITIES. *Communication from the Commission: Making a European Area of Lifelong Learning a Reality* [online]. Brussels: Commission of the European Communities, 2001 [cit. 2021-11-07]. Dostupné z: <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2001:0678:FIN:EN:PD>

Závěr

Ve své diplomové práci jsem se zabývala problematikou vzdělávání dospělých, přesněji pak zájmovým vzděláváním dospělých, které patří do celoživotního vzdělávání. Cílem diplomové práce bylo na základě historické analýzy zájmového vzdělávání popsat vývoj vzdělávání dospělých v kontextu jeho koncepčního vymezení.

V teoretické části jsem se věnovala vymezení základních kategorií, které se objevují v současném diskursu vzdělávání dospělých, mezi které patří základní pojmy, obecná východiska, charakteristika, terminologie, formy a funkce celoživotního vzdělávání, volného času a zájmového vzdělávání, a to na základě prostudované odborné literatury.

Cílem mé diplomové práce bylo na základě analýzy dobových dokumentů postihnout historický vývoj zájmového vzdělávání dospělých v českých zemích. V jednotlivých kapitolách jsem se zaměřila na vymezení zájmového vzdělávání dospělých, historický a společenský kontext, detailní analýzu zásadních strategických a legislativních dokumentů a přístup státu v jednotlivých etapách vývoje.

Při bližším pohledu na historický a společenský vývoj v českých zemích, bylo zjištěno, že zájmové vzdělávání dospělých v českých zemích hrálo v různých obdobích vývoje různé role a sloužilo mnoha zájmům, vždy ale odráželo aktuální společenské klima.

Osvěta po druhé světové válce byla ovlivněna v první řadě prvorepublikovou tradicí, a v druhé řadě nepochybně také historickou zkušeností druhé světové války. Český národ musel za svou nezávislost bojovat a státní osvětová péče byla vhodným prostředkem k politické a kulturní výchově lidu, která měla být dostupná pro všechny a měla za hlavní cíl obnovit národní cítění obyvatelstva. Aktérem šíření osvětové péče byl stát a oblast vzdělávání byla řízena centrálně. Zájmové vzdělávání dospělých bylo v tomto období nazýváno osvětovou činností, směřující k upevnění národního cítění po letech jeho potlačování v době nacistické okupace.

S nástupem a převzetím moci komunistickým režimem, došlo k razantním změnám ve všech oblastech lidského života. Následky neminuly ani oblast státní péče osvětové, která se stala nástrojem komunistické ideologie. Pro snadnější kontrolu je osvětová péče ještě více centralizovaná, o potřebě kontroly svědčí i snaha prosazování trávení volného času v kolektivu a vštěpování oficiálních názorů prostřednictvím různorodých vzdělávacích akcí. V období komunismu lze pozitivně hodnotit institucionální zabezpečení zájmového vzdělávání dospělých, které mělo vliv na vybudování kulturních zařízení, rozšíření počtu regionálních

Historický vývoj zájmového vzdělávání dospělých v českých zemích

muzeí a galerií. Po stránce kvantity zájmové vzdělávání jen vzkvétalo. Ze strany kvality mohou být pochybnosti z důvodu výběru lektorů, kteří byli vybíráni na základě stranické příslušnosti

Komunismus byl vládnoucím režimem více než 40 let, ale i během toho období se zájmové vzdělávání vyvíjelo. Bylo za potřebí nastavit pravidla a oblast legislativně upravit tak, aby vyhovovala požadavkům režimu. Zájmové vzdělávání bylo zaměřeno na vysvětlování politiky, na správnost jednotlivých kroků vlády a na mezinárodní situace. Postupem času, a to vlivem mezinárodních trendů se v zájmovém vzdělávání prosazuje idea všestranného harmonického rozvoje člověka a jeho neustálého vzdělávání jako prostředku udržení kvalitního života.

Zásadním milník pro oblast zájmového vzdělávání dospělých v českých zemích bylo období po sametové revoluci v roce 1989. Změny se netýkaly pouze ekonomického modelu, či demokratizace a decentralizace vzdělávání, ale týkaly se také změn vnímání vzdělání. Prioritou státu je zaměření na rozvoj dalšího profesního vzdělávání, tím tak dochází k odklonu od ideje všestranně vzdělaného člověka. Podporovány jsou ty vzdělávací aktivity, které jsou pro člověka užitečné v profesním životě.

V současné době oblast zájmového vzdělávání dospělých v českých zemích utváří pestrou škálu rozličných vzdělávacích aktivit. Pestrá nabídka je silnou stránkou současného stavu zájmového vzdělávání, kdy vzhledem ke svobodě výběru témat, forem i metod může být nabídka mnohem širší než v období komunismu, kdy byla vzdělávací aktivita centralizovaná a státem určovaná.

Z aktuálních oficiálních dokumentů věnujících se vzdělávání dospělých je patrné, že oblast zájmového vzdělávání není pro stát prioritou, dokonce neexistuje žádná koncepce, natož právní rámec, který by ji upravoval. Z mého hlediska je idea vzdělaného člověka hlavní prioritou společnosti, a proto považuji za důležité, aby byla oblast zájmového vzdělávání dospělých v českých zemích ze strany státu podporována.

Téma historického vývoje zájmového vzdělávání dospělých v ČR by jistě vyžadovalo detailnější analýzu, která by důkladněji rozebírala jednotlivé oblasti zájmového vzdělávání dospělých, aby mohl být popis vývoje komplexní. Velmi přínosné by mohla být analýza výzkumu zaměřující se na praxi zájmového vzdělávání dospělých v minulosti a následně na rozdíly mezi deklarovanými cíli a praktickou realizací.

Seznam použitých zdrojů

BARTOŇKOVÁ, Hana a Dušan ŠIMEK. *Andragogika: studijní text pro distanční studium*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2002. ISBN 80-244-0394-3

BEDNAŘÍKOVÁ, Iveta. 2010. *Kapitoly z andragogiky 1*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2010. ISBN 80-244-1355-8.

BOČKOVÁ, Věra. 2002. *Vzdělávání – průvodní jev života*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2002. ISBN 80-244-0441-9.

BRANDER, P. *Kompas: manuál pro výchovu mládeže k lidským právům*, Praha: Argo, 2006. 422 s. ISBN 80-7203-827-3.

CEDEFOP (*European Centre for the Development of Vocational Training*), [online]. [cit. 2021-8-30]. Dostupné z: <http://www.cedefop.europa.eu/>

COMMISSION OF THE EUROPEAN COMMUNITIES. *Communication from the Commission: Making a European Area of Lifelong Learning a Reality* [online]. Brussels: Commission of the European Communities, 2001 [cit. 2021-11-07]. Dostupné z: <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2001:0678:FIN:EN:PD>

CUHRA, Jaroslav, Jiří ELLINGER, Adéla GJURIČOVÁ a Vít SMETANA. *České země v evropských dějinách: Díl čtvrtý od roku 1918*. Litomyšl: Paseka, 2006. ISBN 80-7185-794-7.

Dekret presidenta republiky č. 130/1945 Sb., o státní péči osvětové. In: *Sbírka zákonů a nařízení republiky Československé*. [cit. 2021-08-30]. Dostupné z: <http://aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/ViewFile.aspx?type=c&id=55>

0. EFMERTO VÁ, Marcela C. *České země v letech 1848-1918*. Praha: Libri, 1998. 463 s. Dějiny českých zemí. ISBN 80-85983-47-8.

HÁJEK, Bedřich a kol. 2011. *Pedagogické ovlivňování volného času: trendy pedagogiky volného času*. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-262-0030-7

HÁJEK, B., B. HOFBAUER a J. PÁVKOVÁ. *Pedagogické ovlivňování volného času: Současné trendy*. Praha: Portál, 2008. 240 s. ISBN 978-80-7367-473-1

HOFBAUER, Břetislav. *Děti, mládež a volný čas*. Praha: Portál, 2004. 176 s. ISBN 80-7178-927-5

JESENSKÝ, J. *Andragogika a gerontagogika hendikepovaných*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2000. 355 s. ISBN 80-7184-823-9.

JINDRA, Zdeněk a Ivan JAKUBEC. *Hospodářský vzestup českých zemí od poloviny 18. století do konce monarchie*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Karolinum, 2015. ISBN 978-80-246-2945-2

KOPECKÝ, M. *Sociální hnutí a vzdělávání dospělých*. 1. vyd. Praha: Eurolex Bohemia, 2004. 131.s. ISBN 80-86432-96-3.

KOPECKÝ, Václav. *Soběslavský plán kulturně osvětové činnosti*. Praha: Ministerstvo informací a osvěty, 1950.

MINISTERSTVO KULTURY. *Zásady mimoškolského vzdělávání obyvatelstva*. Praha: Ministerstvo kultury ČSR, 1972.

MUŽÍK, Jaroslav, 2004. *Androdidaktika*. Vyd. 2. Praha: ASPI Publishing. ISBN 80-7357-045-9.

MŠMT ČR. *Implementační plán Strategie celoživotního učení ČR* [online]. Praha: MŠMT, 2008 [cit. 2021-09-07]. Dostupné z: http://www.msmt.cz/file/10201_1_1/download/

MŠMT, *odkaz na další vzdělávání* [online]. [cit. 2021-8-30]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/dalsi-vzdelavani>

MŠMT ČR. *Strategie celoživotního učení ČR*. Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2007. ISBN 978-802-5422-182.

NOSOVSKIJ, Jefim Jakovlevič. *Kulturně osvětová práce na vesnici: sborník materiálu na pomoc pracovníkům vesnických kult. osv. institucí: zkušenosti ze SSSR*. Praha: Ministerstvo informací a osvěty, 1950.

Obsahová analýza. [online]. [cit. 2021-8-30]. Dostupné z: <http://www.antropologie.org/cs/metodologie/obsahova-analyza>

OVEČKA, Libor. "Člověče, bylo ti oznámeno, co je dobré--": česká katolická morální teologie 1884-1948. Praha: Karolinum, 2011. ISBN 978-80-246-1957-6.

PALÁN, Zdeněk. *Základy andragogiky*. Praha: Portál, 2002 Vysoká škola J.A.Komenského. ISBN 80-8672303-8

PALÁN, Zdeněk. Celoživotní učení. In KALOUS, J., VESELÝ, A. *Vybrané problémy vzdělávací politiky*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2006. s. 25-38. ISBN 80-246-1262-3.

PALÁN, Zdeněk a Ladislav RÝZNAR. *Vzdělávání dospělých a Evropa*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2000. ISBN 80-7041-879-6

PÁVKOVÁ, Jiřina, et al. *Pedagogika volného času*. 3. aktualizované vydání. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-711-6

PETRÁŇ, Rudolf a POSPÍŠIL, Oldřich. *Aktuální otázky mimoškolního vzdělávání pracujících v ČSSR*. Praha: Osvětový ústav, 1965

PETŘKOVÁ, Anna a ČORNANIČOVÁ, Rozália. *Gerontagogika: úvod do teorie a praxe edukace seniorů*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2004. 92 s. Studijní texty pro distanční studium. ISBN 80-244-0879-1

Průcha, Jan. 2014. *Andragogický výzkum*. Praha 7: Grada Publishing, a.s., 2014. ISBN 978-80-247-5232-7

PRŮCHA J., *Moderní pedagogika*. Praha, Portál 2009. ISBN 978-80-7367-503-5.

PRŮCHA, Jan., VETEŠKA, Jaroslav. *Andragogický slovník*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, a.s., 2012, s. 275. ISBN 978-80-247-3960-1.

PRŮCHA, J, WALTEROVÁ, E, MAREŠ, Jiří. *Pedagogický slovník*. 6.vyd.Praha: Portál, 2009. 400 s. ISBN 978-80-7367-647-6.

Průvodce dalším vzděláváním. Praha: MŠMT, 2010. 23, [online]. [cit. 2021-8-30].

Dostupné z: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/pruvodce-dalsim-vzdelavanim>

Strategie celoživotního učení. Praha: MŠMT, 2007. 80 s. ISBN 978-80-254-2218-[online].

[cit. 2021-8-30]. Dostupné z: http://msmt.cz/upload/Strategie_CZU_schvaleno_vladou.pdf

Historický vývoj zájmového vzdělávání dospělých v českých zemích

ŠEFL, Bohumil. *Státní péče osvětová: Nová organisace a úkoly*. Praha: Orbis, 1947.

ŠERÁK, M. *Zájmové vzdělávání dospělých*. 1. vyd. Praha: Portál, 2009. 208 s. ISBN 978-80-7367-551-6.

ŠIMEK, Milan. *Mimoškolské vzdělávání dospělých jako součást kulturně výchovné činnosti*. Praha: Ústav pro výzkum kultury, 1974.

ŠKODA, Kamil a Pavol PAŠKA. *Dějiny osvěty v Československu 1918–1975*. Bratislava: Obzor, 1977

UNESCO k oblasti vzdělávání: [online]. [cit. 2021-8-30]. Dostupné z:
<http://en.unesco.org/themes/education-21st-century>

ÚV KSČ. *Usnesení ÚV KSČ o dalším rozvoji a prohloubení ideové účinnosti osvětové práce*. Praha: Ústřední výbor KSČ, 1958.

VETEŠKA, J., VACÍNOVÁ, T. a kol. 2011. *Aktuální otázky vzdělávání dospělých: andragogika na prahu 21. století*. Praha: UJAK, 2011. ISBN 978-80-7452–012-9

VYMAZAL, Jiří, 1990. *Mimoškolská výchova a vzdělávání dospělých a její institucionální systém v ČSR*. Praha: SPN. ISBN 80-7066-104-6.

Seznam použitých zkratk

ČR	Česká republika
EU	Evropská unie
ISCED	Mezinárodní klasifikace vzdělání
MŠMT	Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy
OECD	Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj
OSN	Organizace spojených národů
UNESCO	Organizace spojených národů pro výchovu, vědu a kulturu
DPROSPO	Dekret presidenta republiky o státní péči osvětové
SPKOČ	Soběslavský plán kulturně-osvětové činnosti
UÚVKŠČ	Usnesení ÚV KSČ o dalším rozvoji a prohloubení ideové účinnosti osvětové práce
ZMVO	Zásady mimoškolního vzdělávání obyvatelstva
BK	Národní program rozvoje vzdělávání v České republice „Bílá kniha“
SCUIP	Strategie celoživotního učení a její Implementační plán

Seznam schémat

Schéma č.1 Základní znaky dospělosti

Schéma č.2 Celoživotní učení (vzdělávání)

Schéma č.3 Instrukce zájmového vzdělávání dospělých

ANOTACE DIPLOMOVÉ PRÁCE

Jméno a příjmení:	Bc. Irena Knappová
Katedra nebo ústav:	Katedra pedagogiky a sociálních studií
Vedoucí práce:	Mgr. Eva Dvořáková Kaněčková, Ph.D.
Rok obhajoby:	2021

Název práce:	Historický vývoj zájmového vzdělávání dospělých v českých zemích
Název v angličtině:	Historical development of adult learning in Czech countries
Anotace práce:	<p>Tato diplomová práce se zabývá oblastí zájmového vzdělávání dospělých, především pak na historický vývoj zájmového vzdělávání dospělých v České republice. Je zaměřena na přehledné shrnutí základních poznatků a teoretické vymezení základních pojmů vzdělávání, celoživotní vzdělávání, a především se zabývá problematikou zájmového vzdělávání dospělých, která je jedním z významných faktorů nezbytných pro další rozvoj vzdělávání dospělých. Cílem práce je poskytnout pohled na historický vývoj funkcí, cílů a obsahu zájmového vzdělávání dospělých, a to na základě studia dobových dokumentů. Konkrétně se jedná o kvalitativní výzkum a je zvolena metoda obsahové analýzy dat.</p>

Historický vývoj zájmového vzdělávání dospělých v českých zemích

Klíčová slova:	celoživotní vzdělávání a učení dospělých, andragogika, gerontagogika, vzdělávání dospělých, zájmové vzdělávání dospělých, dospělý, volný čas, Bílá kniha, Strategie celoživotního učení ČR2007, Národní program rozvoje vzdělávání v České republice
Anotace v angličtině:	This diploma thesis deals with the field of hobby adult education, especially the historical development of hobby adult education in the Czech Republic. It focuses on a clear summary of basic knowledge and theoretical definition of basic concepts of education, lifelong learning, and especially deals with the issue of hobby adult education, which is one of the important factors necessary for the further development of adult education. The aim of the work is to provide an overview of the historical development of functions, goals and content of hobby adult education, based on the study of period documents. Specifically, it is a qualitative research and the method of data content analysis is chosen.
Klíčová slova v angličtině:	lifelong learning and adult learning, andragogy, gerontagogy, adult education, hobby adult education, adult, leisure time, White Paper, Lifelong Learning Strategy of the Czech Republic 2007, National

Historický vývoj zájmového vzdělávání dospělých v českých zemích

	Program for the Development of Education in the Czech Republic
Přílohy vázané v práci	žádné
Rozsah práce:	87
Jazyk práce:	český